

2016

MONITORING ROZPRAW SĄDOWYCH Z UDZIAŁEM BIEGŁYCH

W RAMACH OBYWATELSKIEGO MONITORINGU SĄDÓW

Monitoring rozpraw sądowych z udziałem biegłych w ramach Obywatelskiego Monitoringu Sądów

Realizator projektu:

Fundacja EFIC - Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych

Partnerzy:

Fundacja Court Watch Polska

Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego

Projekt Forensic Watch jest współfinansowany
z Funduszy Europejskiego Obszaru Gospodarczego
w ramach programu „Obywatele dla Demokracji”

Egzemplarz bezpłatny, sfinansowany w ramach projektu *Forensic Watch* [2014-2016]

Raport jest dostępny na stronie projektu: www.forensicwatch.pl
oraz na stronie Fundacji Court Watch Polska: www.courtwatch.pl

Projekt **Forensic Watch** (nr E3/0578) jest realizowany przez Fundację Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych (EFIC) przy wsparciu finansowym z Funduszy Europejskiego Obszaru Gospodarczego w ramach programu „Obywatele dla Demokracji” zarządzanego przez Fundację im. Stefana Batorego oraz Polską Fundację Dzieci i Młodzieży. Projekt ma charakter ogólnokrajowy i dotyczy obywatelskiej kontroli w obszarze działania biegłych sądowych. Partnerami w projekcie są: Fundacja Court Watch Polska oraz Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego.

Wydawca:

Fundacja EFIC
ul. Aleja Wyzwolenia 3/5 lok. 29; 00-572 Warszawa
www.efic.pl
e-mail: sekretariat@efic.pl

Redakcja części badawczej: Bartosz Pilitowski

Redakcja merytoryczna: Paweł Rybicki

Redakcja edytorska: Marek Pękała

Projekt graficzny okładki: Jakub Strzeliński

ISBN 978-83-943121-5-2

© Fundacja EFIC & Fundacja Court Watch Polska

Wszystkie materiały podlegają licencji Creative Commons:
Uznanie autorstwa – na tych samych warunkach 3.0 Polska
<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/>

Spis treści

1. WSTĘP	3
2. AUTORZY	4
3. O PROGRAMIE "FORENSIC WATCH"	5
WPROWADZENIE	5
KONTROLOWANIE KOMPETENCJI BIEGŁYCH	5
BUDOWANIE ŚWIADOMOŚCI OBYWATELSKIEJ	5
WSPIERANIE NIESŁUSZNIE SKAZANYCH	6
4. O PROGRAMIE „OBYWATELSKI MONITORING SĄDÓW”	7
WPROWADZENIE	7
CELE I ZASADY PROGRAMU	7
OBYWATELSKI MONITORING SĄDÓW W LICZBACH	7
5. O PROJEKCIE „MONITORING ROZPRAW SĄDOWYCH Z UDZIAŁEM BIEGŁYCH”	9
WPROWADZENIE	9
PODJĘTE DZIAŁANIA	10
REZULTATY	11
6. STUDIUM PRZYPADKU	13
CHARAKTERYSTYKA ZARZUTU	13
OPIS ZDARZENIA	13
OPINIA BIEGŁEGO	13
OCENA OPINII PRZEZ SĄD	14
KOMENTARZ AUTORÓW RAPORTU	14
7. CHARAKTERYSTYKA METODOLOGII PROWADZENIA BADAŃ	15
METODA BADAWCZA	15
PROBLEMY BADAWCZE	15
SPRAWIEDLIWOŚĆ PROCEDURALNA	16
8. STRUKTURA PRÓBY	18
9. WYNIKI OBSERWACJI	21
PRZEBIEG PRZESŁUCHANIA BIEGŁEGO	21
OCENA BIEGŁEGO PRZEZ SĄD I STRONY PROCESU	27
OCENA ZACHOWANIA BIEGŁEGO PRZEZ OBSERWATORA	31
10. POSUMOWANIE WYNIKÓW	35
ZACHOWANIE BIEGŁEGO PRZED SĄDEM	35
STRONA FORMALNA UDZIAŁU BIEGŁEGO W ROZPRAWIE	35
WSPÓŁPRACA NA LINII BIEGŁY – SĄD I STRONY PROCESU	36
11. WNIOSKI I REKOMENDACJE	37
WNIOSKI	37
REKOMENDACJE	37
ANEKS – FORMULARZ BADANIA	39
BIBLIOGRAFIA	40
RECENZJA	41

1. Wstęp

Projekt Monitoring Rozpraw Sądowych z Udziałem Biegłych został zrealizowany ramach programu Forensic Watch w okresie od lutego 2015 do kwietnia 2016 roku przez Fundację Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych wspólnie z partnerami: Fundacją Court Watch Polska oraz Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego.

Zamierzeniem autorów projektu było wdrożenie w praktyce obywatelskiej kontroli nad działalnością biegłych sądowych. Do tego celu uruchomiono pierwszy w Polsce program monitoringu rozpraw sądowych z udziałem biegłych.

Rolą Fundacji Court Watch Polska było zapewnienie prowadzenia monitoringu działań biegłych w trakcie rozpraw sądowych w ramach Obywatelskiego Monitoringu Sądów, zaś rolą Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego – udzielanie konsultacji naukowych przy tworzeniu pytań do formularza badań.

Przez dwanaście miesięcy biorący udział w projekcie przeszkoleni wolontariusze uczęszczali na rozprawy sądowe jako obserwatorzy wypełniając uprzednio przygotowane formularze badawcze. W trakcie trwania projektu przeanalizowano blisko 150 obserwacji rozpraw z udziałem biegłych sądowych.

Podsumowaniem projektu jest niniejszy raport pt. „Monitoring rozpraw sądowych z udziałem biegłych w ramach Obywatelskiego Monitoringu Sądów”.

Serdecznie zapraszamy do lektury.

Przeczytanie całego opracowania zajmie około:

45 minut

2. Autorzy

Bartosz Pilitowski, prezes Fundacji Court Watch Polska. Jest socjologiem, inicjatorem programu Obywatelskiego Monitoringu Sądów, członkiem Rady Społecznej ds. Wdrażania Strategii Modernizacji Przestrzeni Sprawiedliwości. Współpracuje z Krajową Szkołą Sądownictwa i Prokuratury oraz z Biurem Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE.

Marek Pękała, wiceprezes Fundacji EFIC. Posiada olbrzymie doświadczenie praktyczne w naukach sądowych, począwszy od prowadzenia oględzin miejsc zdarzeń, poprzez pełnienie funkcji opiniodawczych w ramach procesu karnego, kończąc na zarządzaniu laboratorium kryminalistycznym.

Paweł Rybicki, prezes Fundacji EFIC, dyrektor Programu Forensic Watch. Jest wieloletnim praktykiem w zakresie zarządzania kompetencjami w naukach sądowych, inicjatorem wielu uznanych przedsięwzięć na polu organizacji pracy, standaryzacji i zarządzania jakością w naukach sądowych.

Projekt oparto na odważnym założeniu, zgodnie z którym zachowanie i wypowiedanie się biegłych w trakcie rozpraw przed sądem mieli obserwować i oceniać zwykli obywatele. Jednak, jak uzasadniali to autorzy, trafnie przywołując w tym celu cytaty A. Einsteina „Jeśli nie potrafisz wytłumaczyć czegoś w prosty sposób, sam nie rozumiesz tego dostatecznie dobrze”, to właśnie zrozumienie opinii biegłych przez osoby o przeciętnej wiedzy miało być w tym projekcie wartością ocenianą. To nowatorskie podejście dostarczyło szerokiej gamy wyników, zarówno ilościowych jak też jakościowych.

z recenzji prof. dr hab. Huberta KołECKiego

3. O programie "Forensic Watch"

Wprowadzenie

Program Fundacji EFIC pod nazwą Forensic Watch powstał w 2014 r. Głównym powodem były nasilające się sygnały o niskich kompetencjach osób, które w ramach wymiaru sprawiedliwości pełnią funkcję biegłych sądowych. Zbiegło się to z zapowiedzią wprowadzenia w życie nowej procedury karnej wyrównującej prawa stron do prezentowania dowodów przed sądem, w tym także opinii biegłych. Faktycznie, wprowadzony 1 lipca 2015 r. nowy model procesu karnego podnosił znaczenie biegłych, choć zmiana ta sama w sobie nie spowodowała podniesienia poziomu jakości ich działań. Nie doszło bowiem do równoległego uchwalenia nowoczesnej i dopasowanej do współczesnych wyzwań ustawy o biegłych, pomimo iż podejmowano szereg prób zmiany tej sytuacji, o co walczyły zarówno środowiska prawnicze, jak też sami biegli¹. Obecnie, od 15 kwietnia 2016 r., z powrotem obowiązuje inkwizycyjny model postępowania karnego. Ustawa o biegłych sądowych wciąż nie jest uchwalona.

Wprowadzenie procedury kontradyktoryjnej było dobrym uzasadnieniem podjęcia działań z zakresu kontroli obywatelskiej w obszarze biegłych sądowych, jednak nie było uzasadnieniem jedynym. Problemy związane z funkcjonowaniem biegłych sądowych i jakością wykonania zleczanych im zadań są bowiem niezależne od modelu postępowania. Program *Forensic Watch* stara się znaleźć rozwiązania tych problemów, w ramach trzech realizowanych obecnie projektów.

Kontrolowanie kompetencji biegłych

Pierwszy w Polsce projekt Forensic Watch jest poświęcony ocenie kompetencji biegłych sądowych i jakości opinii wydawanych na potrzeby wymiaru sprawiedliwości. W ramach projektu rozwijamy ideę nowoczesnego, łatwo dostępnego i uniwersalnego narzędzia służącego bezstronnej ocenie kwalifikacji biegłych i monitorowaniu jakości ich pracy. Narzędzie dostępne jest na stronie www.forensicwatch.pl. Projekt ten ma na celu zarówno pobudzenie społeczeństwa obywatelskiego w obszarze nauk sądowych, ale także wsparcie prezesów sądów przy tworzeniu list biegłych sądowych. Najwyższą jakość realizowanych w ramach projektu prac naukowo-badawczych zapewnia współpraca z Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego. Projekt jest realizowany od 2014 r.

Budowanie świadomości obywatelskiej

Rozpoczęty w 2015 r. projekt o charakterze ogólnokrajowym, obejmuje dwa moduły. Celem pierwszego z nich jest wdrożenie w praktyce społecznej kontroli nad działalnością biegłych sądowych, szczególnie

¹ Podjęwane w ostatnich kilkunastu latach próby uchwalenia ustawy o biegłych rozbiły się najczęściej o kwestie dotyczące projektowanego poziomu kompetencji biegłych sądowych, bądź narzędzi do oceny tych kompetencji. Proponowane projekty regulacji spotykały się z niezadowoleniem środowisk prawniczych, ale po części także i samych biegłych. Ci ostatni najczęściej krytykowali natomiast brak takich regulacji finansowych, które odpowiadałyby ich oczekiwaniom. Trafnie opisuje te kwestie następujący komentarz: „najczęściej na przeszkodzie stawała perspektywa poniesienia znacznych wydatków związanych z koniecznością większej profesjonalizacji systemu opiniowania(...)”, J. Ferencz, Biegli do reformy, Na Wokandzie 21/2014, <http://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-21/wokanda-numer-21/biegli-do-reformy.html>, dostęp w dniu 30 sierpnia 2016 r.

w trakcie rozpraw przed sądami, podczas których biegli prezentują swoje opinie. W ramach tej części projektu, uruchomiony został system obserwowania pracy biegłych sądowych na salach sądowych. Drugi moduł obejmuje różnorodne działania zmierzające do informowania opinii publicznej o zasadach procedury karnej oraz o znaczeniu dowodu naukowego, a także działania rzecznicze zmierzające do wprowadzenia przepisów ustawowych skutecznie regulujących wykonywanie przez biegłych sądowych ich obowiązków. W ramach projektu stworzyliśmy portal internetowy www.forensicwatch.pl przedstawiający różne kwestie związane z naukami sądowymi oraz pracą biegłych sądowych. Projekt jest realizowany we współpracy z Fundacją Court Watch Polska oraz Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego.

Wspieranie niesłusznie skazanych

Projekt realizowany od 2015 r., dotyczący pomyłek wymiaru sprawiedliwości spowodowanych niestosowaniem, bądź niewłaściwym wykorzystywaniem przez biegłych sądowych osiągnięć współczesnej nauki. W ramach projektu poddajemy analizie polskie i zagraniczne postępowania sądowe, które zakończyły się wydaniem niesłusznego wyroku z powodu niewłaściwie przeprowadzonych badań. Na tym tle formułujemy rekomendacje dotyczące zapobiegania bądź naprawy pomyłek sądowych spowodowanych przyjęciem błędnych dowodów naukowych. W ramach projektu współpracujemy z różnymi krajowymi i zagranicznymi instytucjami i organizacjami, posiadającymi szerokie doświadczenie w omawianym obszarze.

4. O programie „Obywatelski Monitoring Sądów”

Wprowadzenie

Obywatelski Monitoring Sądów jest programem badawczym prowadzonym nieprzerwanie od 2010 roku przez powołaną w tym celu Fundację Court Watch Polska. Jest to organizacja badawcza, która ma na celu stanie na straży prawa do sądu oraz poprawę jakości służby publicznej jaką sprawują w Polsce sądy. Oprócz monitoringu sądów Fundacja monitoruje także proces powstawania aktów prawnych mogących mieć wpływ na funkcjonowanie sądownictwa. Angażuje się ona również w działania upowszechniające stosowanie sprawiedliwości naprawczej oraz kar nieizolacyjnych, a także zabiega o wzmocnienie sektora organizacji strażniczych w Polsce.

Cele i zasady Programu

Celem Obywatelskiego Monitoringu Sądów jest uchwycenie przy pomocy metodologii nauk społecznych doświadczeń, jakie obywatele wynoszą z kontaktu z sądem, badanie praktyki sądowej i stanie na straży przestrzegania prawa do sprawiedliwego i publicznego procesu. W ramach programu Fundacja Court Watch Polska rekrutuje i przygotowuje do roli obserwatorów wolontariuszy w całym kraju. Osoby te udają się następnie do sądów w swojej okolicy i uczestniczą w przypadkowo wybranych rozprawach w charakterze publiczności. Wyniki swoich obserwacji spisują przy pomocy wystandaryzowanych formularzy, których treść przekazują następnie Fundacji przez jej system informatyczny. Przeanalizowane wyniki obserwacji wraz z rekomendacjami są co roku przekazywane sądom w całym kraju, podawane do publicznej wiadomości i przesyłane do instytucji odpowiedzialnych za funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości w Polsce.

Obywatelski Monitoring Sądów w liczbach

Program Obywatelskiego Monitoringu Sądów zgromadził dotychczas prawie 30 tysięcy obserwacji rozpraw i posiedzeń oraz ponad 3 tysiące obserwacji infrastruktury sądów od przeszło 2 tysięcy wolontariuszy z całej Polski. Monitoringiem objęto jak dotąd ponad 2/3 polskich sądów. Opis metodologii Obywatelskiego Monitoringu Sądów oraz wyniki poszczególnych cykli monitoringu można odnaleźć w corocznych raportach Fundacji Court Watch Polska², dostępnych także na stronie internetowej <https://courtwatch.pl/baza-wiedzy/publikacje/>

² np. B. Pilitowski, F. Gołębiowski (red.), Obywatelski Monitoring Sądów 2014-2015, Fundacja Court Watch Polska, Toruń 2015.

5. O projekcie „Monitoring Rozpraw Sądowych z Udziałem Biegłych”

Wprowadzenie

Jedną z istotnych kwestii związanych z jakością usług biegłych sądowych jest ta część ich pracy, która polega na prezentowaniu opinii przed sądem. Zdarza się bowiem, iż biegli sądowi stawiają się na rozprawy nieprzygotowani, nie są w stanie wyprowadzić swojego wyводу zgodnie z wymogami współczesnej nauki, wyrażają się w sposób niezrozumiały dla sądu bądź przedstawicieli stron³. Z rozmów z przedstawicielami środowisk prawniczych wynika, iż biegli dość często używają nadmiernie skomplikowanego, specjalistycznego żargonu uniemożliwiającego zrozumienie komunikatu osobie o przeciętnej wiedzy. Bywa też tak, że niektórzy z nich wręcz celowo używają w swych opiniach pseudonaukowych, niezrozumiałych powszechnie zwrotów, co z reguły ma na celu ukrycie ich własnych niedostatków metodologicznych. Tak sformułowane opinie, przy zachowaniu pozorów naukowości, stwarzają poważne trudności przy dokonywaniu przez sąd oceny ich wartości merytorycznej⁴. Można się też domyślać, że skomplikowanych wywodów biegłych nie rozumieją również pokrzywdzeni i oskarżeni, którzy mają przecież zagwarantowane prawo do uczciwego procesu. Jest zaś oczywiste, że uczciwy proces to taki, który jest w pełni transparentny i na każdym etapie zrozumiały dla jego uczestników.

Przedstawianie opinii w sposób jasny i pełny jest kodeksowym⁵ obowiązkiem każdego biegłego, zarówno podczas formułowania jej na piśmie, jak i podczas ustnej prezentacji w trakcie rozprawy na sali sądowej. Zgodnie z orzecnictwem⁶ „opinia biegłego jest niepełna i niejasna, jeżeli nie udziela odpowiedzi na wszystkie postawione biegłemu pytania, nie uwzględnia wszystkich istotnych dla rozstrzygnięcia

³ Takie wnioski płyną między innymi z badania ankietowego przeprowadzonego na przełomie 2014/2015 roku w ramach programu Forensic Watch wśród przedstawicieli zawodów prawniczych, w którym na 30 wyszczególnionych problemów we współpracy z biegłymi „Nieprzygotowywanie się biegłych do udzielania ustnych odpowiedzi w trakcie rozpraw przed sądem”, „Niewykorzystywanie przez biegłych najnowszych osiągnięć nauki i techniki” oraz „Niekomunikatywność biegłych w trakcie rozpraw przed sądem” umieścili oni odpowiednio na miejscu 12, 13 i 14 pod względem ważności. Ponadto, w tym samym badaniu, w części opisowej wskazywano na cechującą biegłych sądowych problematyczną: „Nieumiejętność ustnego wyjaśnienia w toku rozprawy zagadnień niezrozumiałych w opinii pisemnej w sposób przystępny dla osób nieposiadających wiadomości specjalnych(...)”, zob. P. Rybicki (red.), *Ocena Kompetencji Biegłych Sądowych*, Wyd. Fundacja EFIC, Warszawa 2015, <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Ocena-Kompetencji-Bieglych-Sadowych.pdf>, dostęp w dniu 30 sierpnia 2016 r. str. 34, 42.

⁴ Nie jest to jednak problem typowo polski. Jedynie dla przykładu należy wspomnieć, że choćby w Stanach Zjednoczonych, gdzie zgodnie z doktryną rolę strażnika naukowości dowodu pełnią sądy, rozwiązanie to bywa w ostatnim czasie krytykowane z tego powodu, iż zbyt często polegają one na swoistym domniemaniu wiarygodności poszczególnych dziedzin nauki oraz że kontrola sędziowska nie spełnia swojej funkcji, w sytuacji kiedy autorytet i umiejętności oratorskie biegłego przewyższają jego rzeczywistą wiedzę i umiejętności w danej dziedzinie, zob. M. Browne, C. Williamson, L. Barkacs, *The perspectival nature of expert testimony in the US, England Korea and France*, Connecticut Journal of International Law, vol. 55/2002-2003, s. 69-70. Warto także przytoczyć, iż niektóre państwa radzą sobie z tym problemem w dość osobliwy, choć skuteczny sposób, np. poprzez powoływanie do składu sędziowskiego tzw. biegłych-sędziów. Ich zadaniem jest weryfikacja opinii prezentowanych przez biegłych powoływanych przez strony, ocena ich spójności, sprawdzenie stosowanej metodyki i wyjaśnienie sędziemu-prawnikowi skomplikowanych kwestii w prosty sposób, zob. P. Rybicki (red.) *Biegły w Składzie Sądu; Raport z wizyty studyjnej w Islandii*, Wyd. Fundacja EFIC, Warszawa 2016, <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Biegly%20w%20skladzie%20sądu.pdf>, dostęp w dniu 30 sierpnia 2016 r.

⁵ Art. 200 i 201 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997 nr 89 poz. 555).

⁶ Zob. np. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 30 stycznia 1992 r. (sygn. akt II AKr 19/92).

konkretnej kwestii okoliczności albo też kiedy nie zawiera uzasadnienia wyrażonych w niej ocen i poglądów. Opinia niejasna, to opinia, której sformułowania nie pozwalają na zrozumienie wyrażonych w niej ocen i poglądów, a także sposobu dochodzenia do tychże ocen i poglądów. Opinia niejasna oznacza opinię trudną do zrozumienia, zagmatwaną, zawikłaną, zawiłą, niewyraźną i niesprecyzowaną. Opinia niejasna to także opinia posługująca się nielogicznymi argumentami, a również wewnętrznie sprzeczna”.

Oczekiwanie, że biegły sądowy w sposób zrozumiały przedstawi na sali sądowej skomplikowane naukowe kwestie składające się na jego opinię i uzasadni ją zgodnie ze stanem współczesnej wiedzy czy techniki w przystępny sposób powinno być podyktowane nie tylko dążeniem sądu do poznania prawdy materialnej, ale także zapewnieniem by uczestnicy rozprawy z udziałem biegłego w pełni zrozumieli treść jego opinii, stojący za nią wywód i byli przekonani co do rzetelności opiniującego.

Podjęte działania

Prace w ramach projektu Monitoring Rozpraw Sądowych z Udziałem Biegłych rozpoczęliśmy od opracowania narzędzia badawczego uwzględniającego elementy obywatelskiej kontroli biegłych sądowych. Przyjęliśmy, że ocena rozpraw z udziałem biegłych powinna być dokonywana na bazie prostych założeń analitycznych zrozumiałych dla obserwatora o przeciętnej, nieeksperskiej wiedzy, ale stworzonych na podstawie oczekiwań wobec biegłych formułowanych przez przedstawicieli środowisk prawniczych. W tym celu podjęliśmy współpracę z Fundacją Court Watch Polska, która ma duże doświadczenie praktyczne w obywatelskim monitoringu sądów oraz teoretykami z Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego. W trakcie prac wykorzystaliśmy także uwagi i spostrzeżenia zgłaszane w eksperckiej dyskusji panelowej poświęconej omówieniu wyników ankiety na temat oczekiwań środowisk prawniczych w stosunku do biegłych sądowych w ramach projektu Forensic Watch⁷. W efekcie powstał kwestionariusz do zbierania danych do monitorowania rozpraw sądowych z udziałem biegłych w ramach Obywatelskiego Monitoringu Sądów.

Kolejnym działaniem w ramach projektu było techniczne uruchomienie modułu badawczego Forensic Watch. Do tego celu w prowadzonym przez Fundację Court Watch Polska informatycznym systemie obsługującym Obywatelski Monitoring Sądów została wydzielona odrębna baza danych, zaś program szkoleniowy został uzupełniony o skrypt, prezentację oraz lekcję e-learningową uwzględniające założenia projektu. Równolegle rozpoczęła się rekrutacja obserwatorów i prowadzenie szkoleń.

W następnym etapie, po przeszkoleniu z zakresu obsługi narzędzia, wolontariusze uczestniczący w obywatelskim monitoringu sądów przez ponad dwanaście miesięcy obserwowali rozprawy sądowe z udziałem biegłych dokonując ocen na podstawie obserwacji sposobu prezentacji opinii przez biegłych przed sądem i reakcji stron procesowych oraz sądu na te opinie. Po zakończeniu cyklu monitoringu wspólnie z ekspertami reprezentującymi partnerów dokonaliśmy analizy zebranego przez nich materiału i opracowaliśmy niniejszy Raport.

Niewielką przeszkodą w realizacji zaplanowanych działań monitoringowych okazała się niższa niż zakładana liczba rozpraw z udziałem biegłych⁸, nie przeszkodziło to jednak w osiągnięciu rezultatów projektu. Należy

⁷ Panel ekspertów odbył się 3 marca 2015 r. w siedzibie Fundacji EFIC. Więcej na ten temat: P. Rybicki (red.), *Ocena Kompetencji Biegłych Sądowych. Oczekiwania i Rekomendacje*, Wyd. Fundacja EFIC, Warszawa 2015, <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Ocena-Kompetencji-Bieglych-Sadowych.pdf>, dostęp w dniu 30 sierpnia 2016 r., str. 51-53.

⁸ W związku z tym, że nie we wszystkich rozprawach sądowych można się spodziewać obecności biegłych lub prezentacji dowodów naukowych, przyjęliśmy założenie, że będzie to około 10% wszystkich rozpraw obserwowanych w ciągu roku w ramach Obywatelskiego Monitoringu Sądów (jest to zwykle około 2500 rozpraw),

także odnotować, iż na wstępnym etapie prac projektowych spotkaliśmy się z krytyką zaproponowanego przez nas podejścia, z uwagi na sugerowaną potencjalną trudność w uzyskaniu od obserwatorów nieposiadających specjalistycznej wiedzy rzetelnych ocen biegłych sądowych⁹. Pozostaliśmy jednak przy założeniu, że oceniać ich powinni nie-eksperti, ponieważ to właśnie posługiwanie się przez biegłych zbyt skomplikowanym, specjalistycznym żargonem uniemożliwiającym zrozumienie opinii osobie o przeciętnej wiedzy miało być wartością ocenianą¹⁰.

Rezultaty

Najważniejszym efektem projektu Monitoring Rozpraw Sądowych z Udziałem Biegłych było wprowadzenie do praktyki modelu obywatelskiej kontroli działalności biegłych sądowych poprzez wdrożenie mechanizmów bieżącego monitorowania i oceny udziału biegłych sądowych w rozprawach sądowych – udało się nam uruchomić pierwszy program społecznej kontroli pracy biegłych z wykorzystaniem metodologii Court Watch. Uzyskaliśmy:

- a) efekty poznawcze – wiemy lepiej jak biegli wypełniają swoje obowiązki na sali sądowej;
- b) efekty kontrolne – biegli muszą brać pod uwagę, że ich praca na sali rozpraw opłacana ze środków publicznych podlega społecznej kontroli i muszą spodziewać się w sądzie publiczności, w tym obserwatorów organizacji strażniczych;
- c) efekty edukacyjne – prawie tysiąc osób przeszło szkolenie i zapoznało się z podstawową wiedzą na temat pracy biegłych.

Oprócz istotnych efektów jakościowych, projekt dostarczył także następujących rezultatów ilościowych:

1. Przygotowaliśmy narzędzie do oceny działań biegłych sądowych, na które składają się:

- formularz obserwacji przesłuchania biegłego przed sądem zawierający 22 pytania zamknięte, przewidujący także możliwość udzielania odpowiedzi opisowych;
- moduł analityczny - baza danych w systemie Court Watch służąca do gromadzenia danych z obserwacji biegłych sądowych;
- moduł szkoleniowy wraz z lekcją e-learningową dotyczącą wykorzystania formularza obserwacji przesłuchania biegłego sądowego.

2. Dokonaliśmy rekrutacji wolontariuszy, w tym:

- przeprowadziliśmy 52 szkolenia w 32 miastach;
- przeszkoliliśmy 949 osoby;
- uzyskaliśmy 823 deklaracje chęci dokonywania obserwacji w przyszłości;
- podpisaliśmy 323 umowy wolontariatu z obserwatorami.

co pozwoliłoby na wprowadzenie do modułu Forensic Watch danych z około 250 obserwacji. Na zakończenie cyklu obserwacji wolontariusze przesłali zaś łącznie 145 poprawnie wypełnionych formularzy.

⁹ Jeden ekspertów oceniający zgłoszony przez nas projekt przed zakwalifikowaniem go do dofinansowania wyraził to następująco: „Obywatelski monitoring jakości pracy biegłych sądowych budzi wątpliwości, gdyż aby ocenić pracę biegłego trzeba dysponować wiedzą specjalistyczną z danej dziedziny. W odniesieniu do spraw z zakresu prawa karnego dotyczyć to może np. analizy i oceny pracy biegłego z zakresu balistyki przez osobę nie posiadającą wiedzy fachowej.”

¹⁰ Zgodnie z powiedzeniem Alberta Einsteina: „Jeśli nie potrafisz wytłumaczyć czegoś w prosty sposób, sam nie rozumiesz tego dostatecznie dobrze” (ang. *If you can't explain it simply, you don't understand it well enough*), <http://www.brainyquote.com/quotes/quotes/a/alberteins383803.html>, dostęp w dniu 30 sierpnia 2016 r.

3. Przeprowadziliśmy roczny cykl monitoringu rozpraw sądowych pod kątem działań biegłych sądowych metodą Court Watch:

- obserwacje przekazało 111 obserwatorów;
- poddaliśmy analizie 145 obserwacji udziału biegłego w rozprawie przed sądem.

Powyższe rezultaty projektu, a w szczególności opracowany kwestionariusz, powstały moduł szkoleniowy wraz z lekcją e-learningową oraz zdobyte *know-how* będą wykorzystywane do prowadzenia kolejnych edycji obywatelskiego monitoringu funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w obszarze dotyczącym biegłych sądowych.

6. Studium przypadku

Poniższe studium przypadku opracowano na podstawie orzeczenia Sądu Rejonowego dla Warszawy Śródmieścia w II Wydziale Karnym z dnia 24 lutego 2015 roku, sygn. akt II K 401/14, opublikowanego na Portalu Orzeczeń Sądów Powszechnych¹¹. W pełni oddaje ono zarysowane w poprzednim rozdziale uzasadnienie podjęcia tematu, stanowiąc jednocześnie wprowadzenie do części badawczej zamieszczonej w dalszej części Raportu.

Charakterystyka zarzutu

„G. S. stanął pod zarzutem popełnienia czynu polegającego na tym, że: w dniu 17 lutego 2011 roku, działając czynem ciągłym [ze] z góry powziętym zamiarem dokonał zaboru w celu przywłaszczenia pieniędzy w łącznej kwocie 3.500 PLN poprzez dokonanie nieuprawnionych transakcji w bankomacie banku (...) S.A. przy ul. (...) za pomocą kart płatniczych banku (...) S.A. o numerach (...) i (...) i wprowadzeniu kodu PIN oraz w tym samym miejscu i czasie usiłował dokonać wypłaty pieniędzy na łączną kwotę 7.250 PLN, lecz zamierzonego celu nie osiągnął z uwagi na brak środków płatniczych na koncie pokrzywdzonego, czym działał na szkodę A. B., przy czym czynu tego dopuścił się w ciągu 5 lat po odbyciu co najmniej 6 miesięcy kary za umyślne przestępstwo podobne”.

Opis zdarzenia

„A. B., będąc zatrudnionym w Administracji (...) nr (...), z siedzibą przy ul. (...) w W., w dniu 17 lutego 2011 roku przebywał w swoim miejscu pracy, w gabinecie, który zajmował sam. W momencie, gdy rozmawiał przez telefon, w drzwiach jego pokoju pojawił się mężczyzna, który następnie wszedł do środka i pomimo wykonania przez A. B. powstrzymującego gestu, mężczyzna ten powiedział, że przyszedł [w] sprawie wynajmu lokalu, a następnie wyszedł po krótkiej chwili. Około godziny 16:40, kiedy A. B. zamierzał wyjść z pracy, zorientował się, że w kurtce, którą powiesił w szafie w swoim pokoju, nie ma jego portfela. Szafa ta pozostawała otwarta przez cały dzień. W portfelu znajdowały się między innymi karty płatnicze wraz z zapisanymi numerami PIN.

Jeszcze tego samego dnia, tj. 17 lutego 2011 roku, przy wykorzystaniu kart płatniczych należących A. B. z jego rachunków bankowych prowadzonych w (...) S.A. o numerach (...) i (...), dokonano wypłat na łączną sumę 3.500 PLN. Wypłat tych dokonano w bankomacie N. Banku, znajdującego się przy ul. (...) w W. Nagranie z monitoringu z tegoż bankomatu przedstawia mężczyznę w średnim wieku, ubranego w kurtkę zimową, szalik, czapkę i okulary.

Powyższy stan faktyczny Sąd ustalił na podstawie zeznań A. B. (...), opinii biegłego z zakresu antropologii (...), pisma z banku wraz z płytą CD (...).

Opinia biegłego

„Przedstawiona przez biegłego opinia pisemna wskazała, że mężczyzna widniejący na monitoringu dowodowym z prawdopodobieństwem zdecydowanie wysokim jest G. S., ponieważ porównanie ukształtowania cech morfologicznych głowy i twarzy mężczyzny i G. S. wskazuje na liczne podobieństwa

¹¹ [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505300001006_II_K_000401_2014_Uz_2015-02-24_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505300001006_II_K_000401_2014_Uz_2015-02-24_002)

oraz cechy ukształtowane identycznie. Składając ustną opinię uzupełniającą biegły ten wyjaśnił, jak należy odczytywać i rozumieć wnioski, że „mężczyzna na zdjęciu z monitoringu z prawdopodobieństwem zdecydowanie wysokim jest G. S.”. Biegły ten podkreślił, że przedstawiona przez niego opinia nie ma charakteru identyfikacji indywidualnej, która ma miejsce, gdy wszystkie cechy porównywane ukształtowane są identycznie i nie ma cech ukształtowanych odmiennie, a na twarzy występują co najmniej trzy znamiona indywidualne. Biegły wyjaśnił również, że przedstawiona przez niego opinia nie ma również charakteru identyfikacji, w której występuje prawdopodobieństwo graniczące z pewnością, do której uzyskania jest konieczne wystąpienie przynajmniej jednego znamienia indywidualizującego. Przedstawiona identyfikacja ma natomiast walor identyfikacji grupowej, w przypadku której prawdopodobieństwo tożsamości identyfikowanych osób wynosi – jak to określił biegły – na poziomie 89%. Biegły stwierdził, że oznacza to, iż wizerunki porównywane nie muszą należeć do tej samej osoby, mogą bowiem się zdarzyć przypadki osób o tak samo ukształtowanych cechach morfologicznych.

Ocena opinii przez Sąd

„Zdaniem Sądu, opinie biegłego z zakresu antropologii tak pisemna, jak i uzupełniająca ustna, cechują się rzetelnością i dokładnością. Należy bowiem wskazać, że wnioski zawarte w końcowej pisemnej opinii biegły poprzedził wnikliwą analizą materiału dowodowego i porównawczego, a wyprowadzone przez siebie konkluzje w należyty i jasny sposób uzasadnił. Sąd nie dostrzegął w tych opiniach żadnych elementów, które nakazywałyby uzupełnienie ich, czy też odwołanie się do opinii innego biegłego. Opiniujący w tej sprawie biegły posiada pogłębioną wiedzę teoretyczną i praktyczną w zakresie zagadnień, w których wydał ekspertyzę. Z tych powodów Sąd podzielił stanowisko biegłego co do tego, że przedstawiony na nagraniu z monitoringu mężczyzna tylko z prawdopodobieństwem zdecydowanie wysokim, a nie z prawdopodobieństwem graniczącym z pewnością bądź też z całą pewnością – był G. S.”

Komentarz autorów Raportu

Co prawda z treści orzeczenia nie wynika, jaka jest naukowa wartość teorii, która stoi za przyjętym przez biegłego sposobem stopniowania prawdopodobieństwa, nie ulega jednak wątpliwości, że przedstawione przez niego konkluzje **były dla Sądu uzasadnione w należyty i jasny sposób**. Można się także domyślać, że w trakcie składania przez biegłego ustnej opinii uzupełniającej **Sąd nie miał wątpliwości** co do kalkulacji, która w badanym przypadku (dla podkreślenia: nagranie z monitoringu przedstawiało mężczyznę w średnim wieku, ubranego w kurtkę zimową, szalik, czapkę i okulary) doprowadziła biegłego do określenia „prawdopodobieństwa tożsamości identyfikowanych osób na poziomie 89%”.

7. Charakterystyka metodologii prowadzenia badań

Metoda badawcza

Badania w ramach projektu Monitoring Rozpraw Sądowych z Udziałem Biegłych przeprowadzono metodą Court Watch. Polega ona na prowadzeniu obserwacji pracy sądu przez zwykłych obywateli korzystających z prawa do udziału w rozprawach publiczności. Są oni wyposażeni w wystandaryzowane formularze, za pomocą których odnotowują wartości wybranych wcześniej wskaźników i notują swoje spostrzeżenia.

Formularz obserwacji przesłuchania biegłego stworzony wspólnie przez realizatora i partnerów projektu Forensic Watch na potrzeby badania zawierał 22 pytania zamknięte. Obserwatorzy mieli także zapewnioną możliwość uzupełniania odpowiedzi o opisy napotkanych sytuacji. Jednostką analizy było przesłuchanie jednego biegłego na jednym posiedzeniu sądu. Wyjątkowo mogły się zdarzyć sytuacje, w których dwóch wolontariuszy prowadziło obserwację tego samego przesłuchania. Możliwe było także przeprowadzenie dwóch obserwacji przez jednego obserwatora na jednym posiedzeniu, w sytuacji kiedy przesłuchiwanym na nim było dwóch biegłych.

Zbiór danych poddanych analizie obejmuje 145 obserwacji przeprowadzonych między 20 kwietnia 2015 a 7 kwietnia 2016. Obserwacje przekazało w tym czasie 111 obserwatorów.

Chociaż obserwatorzy odwiedzali przypadkowe rozprawy w różnych sądach w różnych częściach kraju, próba nie miała charakteru losowego i nie można określić jej mianem reprezentatywnej. Należy więc podchodzić z ostrożnością do możliwości uogólniania wyników badania na całą populację przesłuchań biegłych.

Wzór formularza obserwacji przesłuchania biegłego został umieszczony w Aneksie do Raportu.

Problemy badawcze

Pierwszym problemem badawczym było ustalenie tego, w jaki sposób przebiegają przesłuchania:

- kto zadaje biegłym pytania?
- czy biegły może swobodnie udzielić wyjaśnień?
- czy biegły przebywa w sali w trakcie zeznań innych osób?

Kolejnym problemem było to, jak opinie lub kompetencje biegłych są oceniane przez sąd i strony. Obserwacja pozwala zbadać to zagadnienie jedynie pośrednio. Wskaźnikiem negatywnej oceny jest werbalna reakcja oraz ewentualne decyzje procesowe podejmowane przez sąd. Pytaliśmy więc obserwatorów o to, czy opinie lub kompetencje były kwestionowane przez sąd lub strony, a także czy sąd zdecydował się zastosować któryś z wariantów postępowania dostępnych w przypadku niesatysfakcjonującej opinii:

- uzupełnienie opinii przez tego samego biegłego,
- zlecenie dodatkowej opinii u innego biegłego,
- odmowa wypłaty wynagrodzenia biegłemu.

Ostatnim elementem było sprawdzenie, jak udział biegłych w posiedzeniu przyczynia się do realizacji prawa do sprawiedliwego procesu (art. 45 Konstytucji RP) z punktu widzenia psychologii stron. Teoretycznej podbudowy do analizy tego zagadnienia dostarcza koncepcja sprawiedliwości proceduralnej.

Sprawiedliwość proceduralna

Společnou funkcí wymiaru sprawiedliwości, w którym kluczową rolę odgrywa instytucja biegłego sądowego, jest zapewnianie realizacji prawa do sądu. Prawo do sądu jest jednym z fundamentalnych praw człowieka, wyrażonym m.in. w artykule 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i gwarantowanym nam w artykule 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Opisane jest ono jako prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy przez sąd. Ocenę sprawiedliwości postępowania sądowego opieramy na dwóch filarach. Nauki społeczne rozróżniają doświadczenie sprawiedliwości dystrybutywnej oraz sprawiedliwości proceduralnej. Ocena sprawiedliwości dystrybutywnej może być utożsamiana z poziomem satysfakcji z wyniku postępowania, tj. mówi o tym, czy wyrok był zgodny z oczekiwaniami. Ocena sprawiedliwości proceduralnej dotyczy sposobu w jaki decyzja zapadła: czy był on w oczach uczestników rzetelny¹². Z badań nad sprawiedliwością proceduralną prowadzonych od lat 70 ubiegłego wieku wynika, że niezależnie od oceny samej treści materialnej wyroku, na poziom zaufania do wymiaru sprawiedliwości oraz akceptację decyzji sądu wpływ ma kilka konkretnych cech charakteryzujących postępowanie. Są nimi (subiektywnie postrzegane):

- możliwość zabrania głosu,
- bezstronność,
- szacunek,
- zrozumiałość¹³.

O ile pierwsza z cech dotyczy stricte samego postępowania, to pozostałe możemy odnieść także do pracy biegłych sądowych. Z punktu widzenia stron, polskie przepisy proceduralne biegłych sądowych czynią *de facto* elementem wymiaru sprawiedliwości. Źródłem ich legitymacji jest bezpośrednio sąd poprzez umieszczenie na liście biegłych oraz poprzez powołanie do konkretnej sprawy. Ponadto, sąd, rozstrzygając sprawę, nie może zignorować wydanej w postępowaniu opinii. Dlatego na ocenę sprawiedliwości postępowania przez uczestników rzutować będzie więc także to, czy biegły stosował zasady sprawiedliwości proceduralnej. Ponieważ najczęściej jedynym momentem, w którym strony mają styczność z biegłym jest przesłuchanie go po wydaniu opinii, to na podstawie przebiegu tego posiedzenia strony będą wyrabiały sobie zdanie na temat tego, czy opinia była rzetelna.

Wskaźnikami przestrzegania zasad sprawiedliwości proceduralnej, które są dostępne oczom obserwatorów, w odniesieniu do szacunku są: punktualne stawienie się na rozprawie, prezentowanie i zachowanie się na sali rozpraw w sposób adekwatny do powagi sądu oraz subiektywna ocena przygotowania się do przesłuchania. Natomiast w przypadku zrozumiałości są nimi: wyjaśnienie powodu, dla którego biegły został wezwany na przesłuchanie, a także słyszalność i zrozumiałość składanych przez biegłego wyjaśnień.

Tabela 1: Pytania w formularzu odnoszące się do realizacji zasad sprawiedliwości proceduralnej

Składnik sprawiedliwości proceduralnej	Wskaźniki / Pytania w formularzu
Bezstronność	Czy zachowanie biegłego mogło wzbudzić wątpliwości co do jego bezstronności?

¹² T. R. Tyler, Social Justice: Outcome and Procedure, International Journal of Psychology 35(2)/2000, str. 117–25.

¹³ B. Piliński, S. Burdziej, Obywatelski Monitoring Sądów. Omówienie Metody i Najnowszych Wyników Badań, Krajowa Rada Sądownictwa 4(25)/2014, str. 26–30.

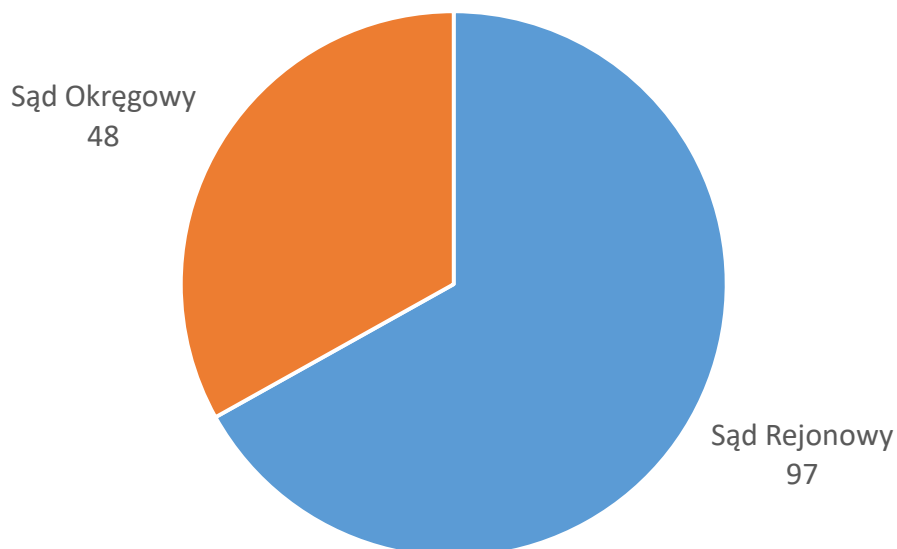
Szacunek	Czy biegły stawiał się na rozprawę (i czy był punktualnie)? Czy biegły prezentował się stosownie do powagi sądu? Czy biegły sprawiał wrażenie dobrze przygotowanego do rozprawy?
Zrozumiałość	Czy wyjaśniono powód wezwania biegłego do udziału w rozprawie? Czy odpowiedzi biegłego były wyraźne i dobrze słyszalne? Czy odpowiedzi biegłego były zrozumiałe dla przeciętnego słuchacza?

Na szczególną uwagę zasługuje zrozumiałość wypowiedzi biegłego. Przyjmując, że celem przesłuchania biegłego przez sąd jest wyjaśnienie przez osobę posiadającą wiadomości specjalne kwestii poruszanych w opinii osobom tej wiedzy nieposiadającym, posługiwanie się odwołaniami do teorii znanych jedynie biegłemu, a w szczególności używanie przez biegłych hermetycznego i niezrozumiałego powszechnie żargonu niweczy sens przesłuchania. Udzielanie wyjaśnień w taki sposób poddaje w wątpliwość, czy dana osoba nadaje się do pełnienia roli biegłego skoro nie jest w stanie wyjaśnić wątpliwości w języku zrozumiałym dla kogoś nieposiadającego podobnej wiedzy.

8. Struktura próby

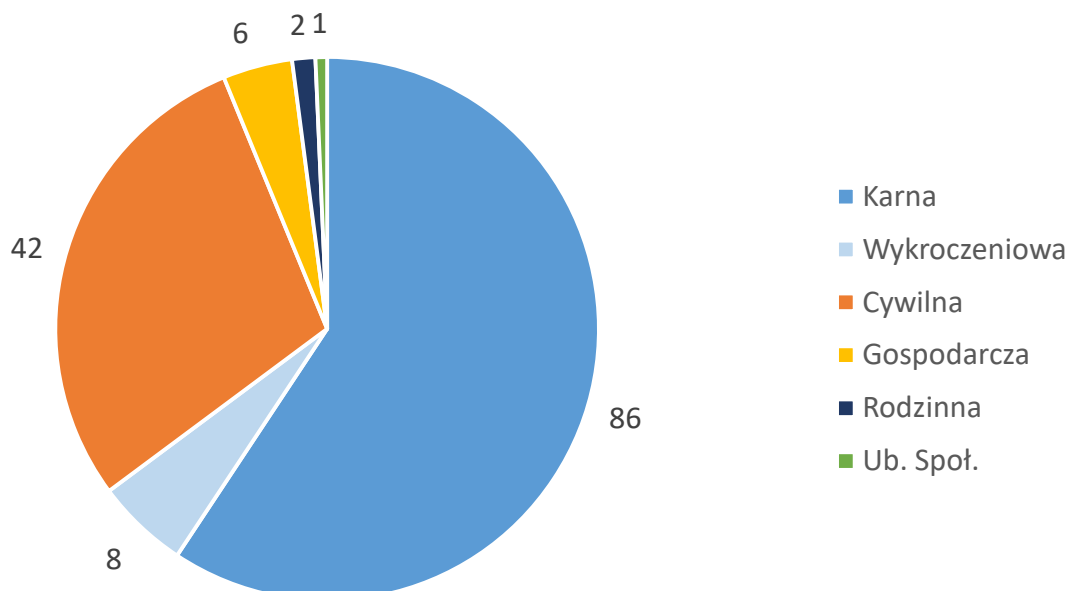
Na próbę badawczą składało się 145 obserwacji.

Wykres 1: Struktura próby ze względu na rodzaj sądu, w którym przeprowadzono obserwację

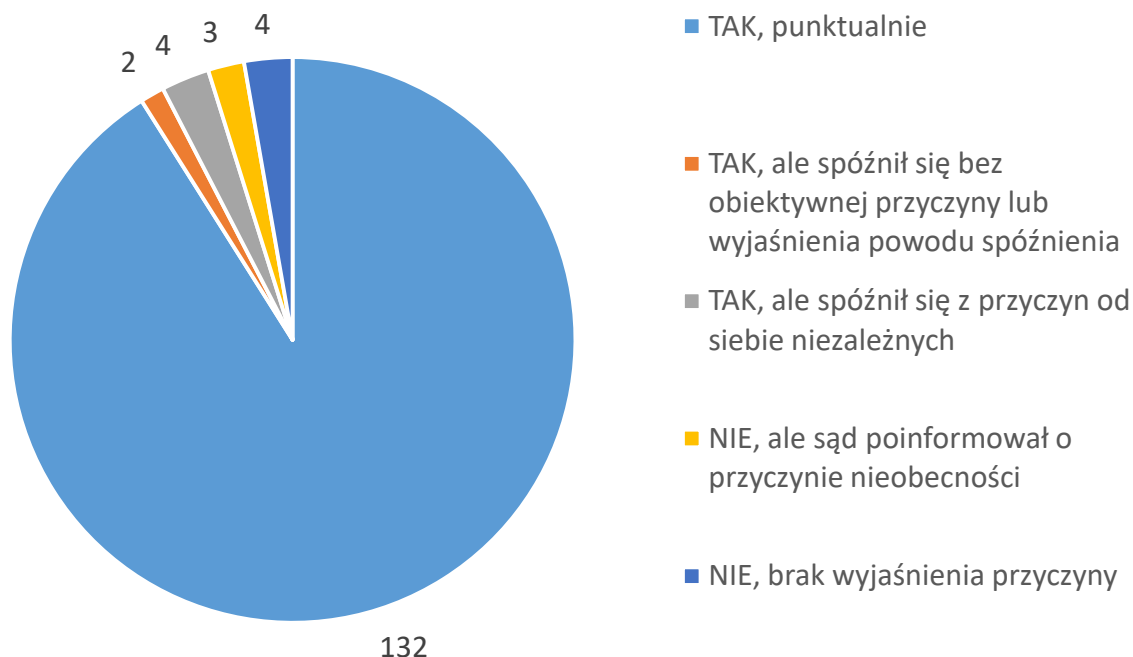

Około 1/3 obserwacji została przeprowadzona w sądach okręgowych, pozostałe odbyły się w sądach rejonowych.

Wykres 2: Rodzaj sprawy, na której przeprowadzono obserwację przesłuchania biegłego

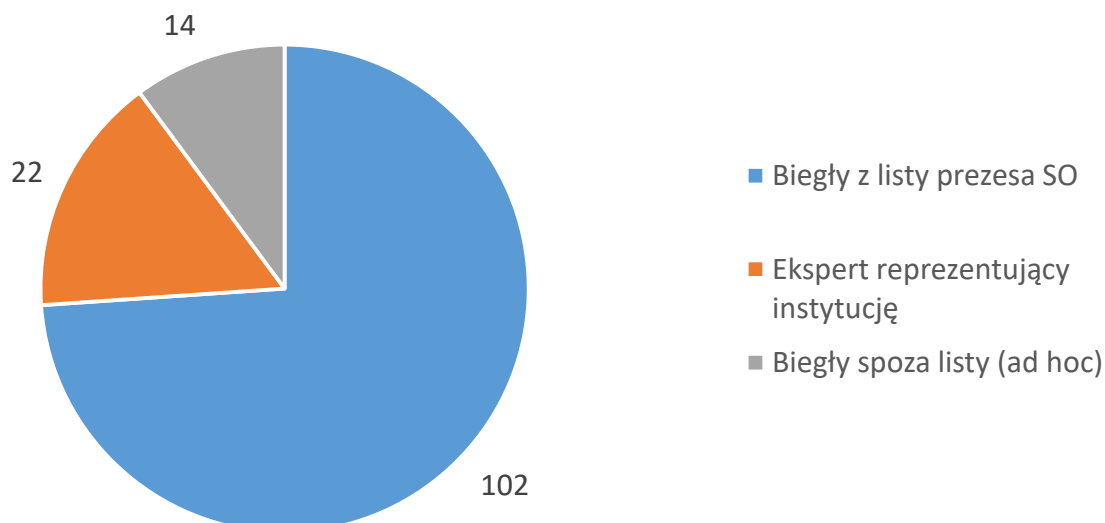

Większość spraw, podczas których obserwowano przesłuchania biegłych stanowiły sprawy karne (59% obserwacji w próbie). Dużą część stanowiły sprawy cywilne (29% obserwacji w próbie). Na sprawach o wykroczenia przeprowadzono 8 obserwacji, gospodarczych 6, a na rodzinnych i dot. ubezpieczeń społecznych odpowiednio 2 i 1 obserwację.

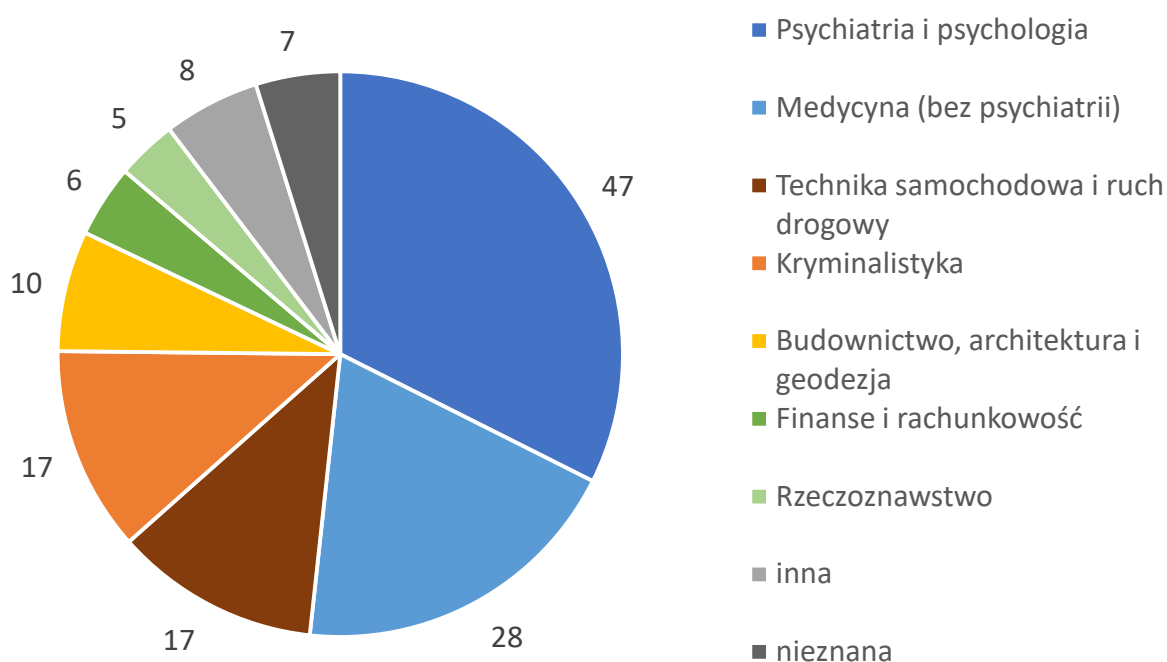
Wykres 3: Czy biegły stawiał się na posiedzeniu?

Nie na każdym posiedzeniu, na którym planowano przeprowadzić obserwację przesłuchania biegłego, biegły faktycznie się stawiał. W przypadku 7 posiedzeń, w przypadku których z wokandy wynikało, że przesłuchiwany będzie biegły, do przesłuchania nie doszło. W przypadku 2 obserwacji błędna była informacja o wezwaniu biegłego na wokandzie (2016-03-21, Sąd Rejonowy Gdańsk-Południe). W 1 przypadku obserwator zrozumiał z wypowiedzi sędziego, iż sąd zrezygnował z zasięgnięcia opinii biegłego (2015-10-21, Sąd Rejonowy Olsztyn). W 1 przypadku sędzia wyjaśnił dlaczego biegły jest nieobecny. W 3 przypadkach nieobecność biegłego nie została wyjaśniona uczestnikom. Odpowiadając na pytanie o to, czy biegły się stawiał na posiedzeniu, obserwatorzy byli proszeni także o zaznaczanie, czy stawiał się on punktualnie. Biegły spóźnił się na posiedzenie w zaledwie sześciu przypadkach. W czterech z nich zdaniem obserwatora spóźnienie zostało usprawiedliwione.

Dalsze analizy dotyczą 138 obserwacji, w przypadku których faktycznie doszło do przesłuchania biegłego w trakcie rozprawy.

Wykres 4: Struktura próby wg kategorii/trybu powołania biegłych

Prawie 3/4 dokonanych obserwacji dotyczyło zwykłych biegłych sądowych – powołanych z listy biegłych prowadzonej przez prezesa właściwego sądu okręgowego. W przypadku 22 obserwacji przesłuchiwany był reprezentant instytucji badawczej, która wydała opinię, a 14 - specjalista spoza listy biegłych (tzw. biegły *ad hoc*).

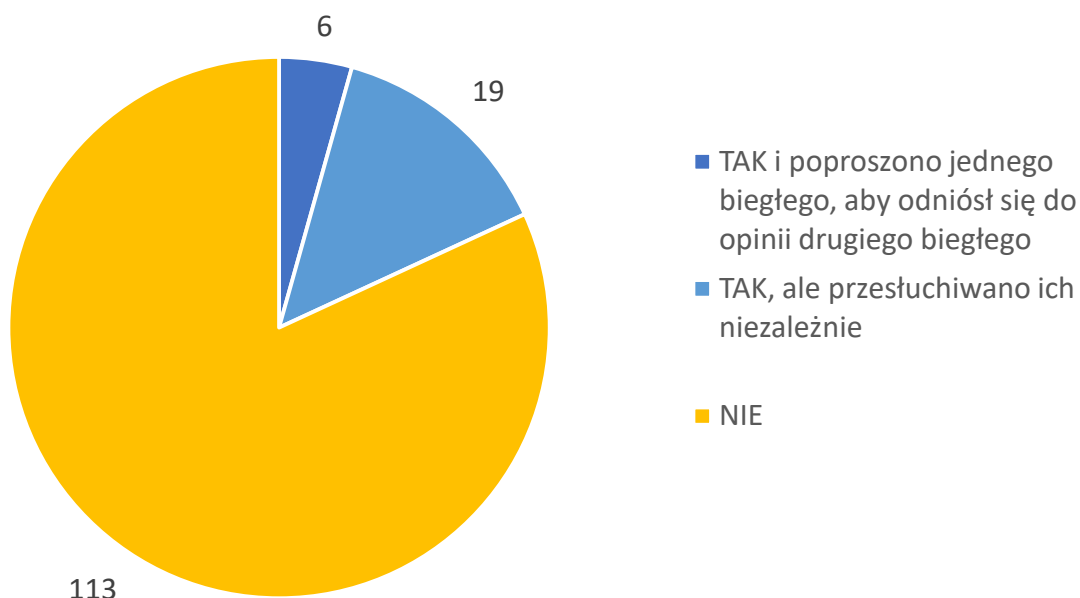
Wykres 5: Struktura próby wg dziedziny wiedzy, którą reprezentował biegły

W próbie badawczej dominowali biegli związani z psychiatrią i psychologią (34% obserwacji w próbie) oraz medycyną (bez psychiatrii; 20% obserwacji w próbie). Pozostali biegli reprezentowali m.in. wiedzę z zakresu techniki samochodowej i ruchu drogowego oraz kryminalistyki (po 17 obserwacji w próbie), budownictwo, architekturę i geodezję (w sumie 10 obserwacji), finanse i rachunkowość (6 obserwacji), a także rzeczoznawstwo (5 obserwacji). Pozostałe dziedziny wiedzy były reprezentowane sporadycznie, a w 7 przypadkach obserwator nie był w stanie określić dziedziny wiedzy jaką reprezentował biegły.

9. Wyniki obserwacji

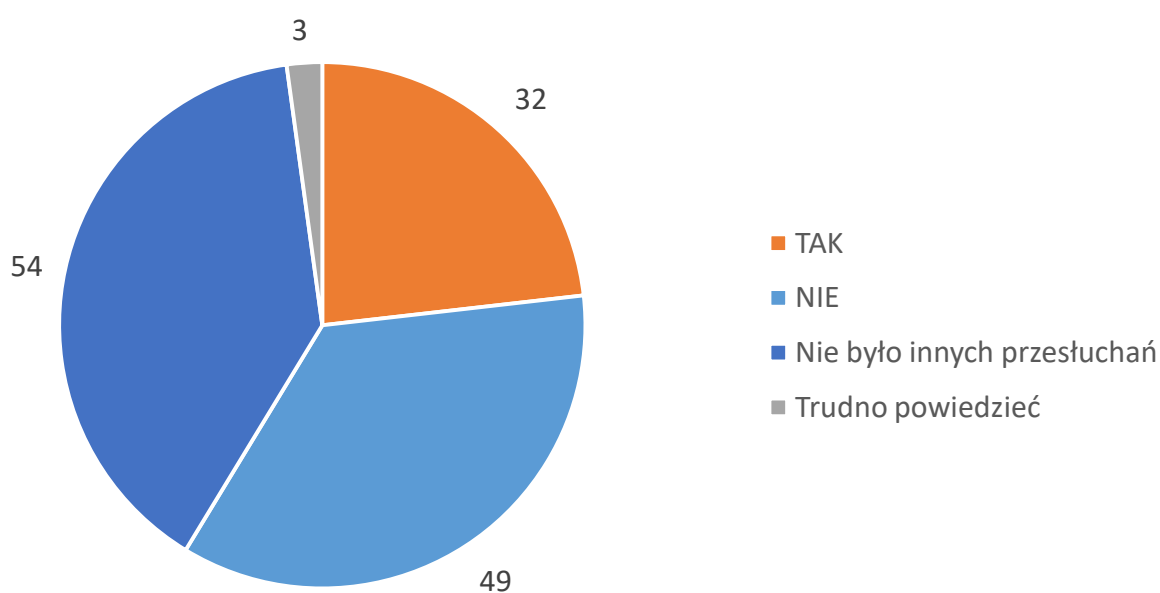
Przebieg przesłuchania biegłego

Wykres 6: Czy na posiedzeniu przesłuchiowano więcej niż jednego biegłego tej samej specjalności?

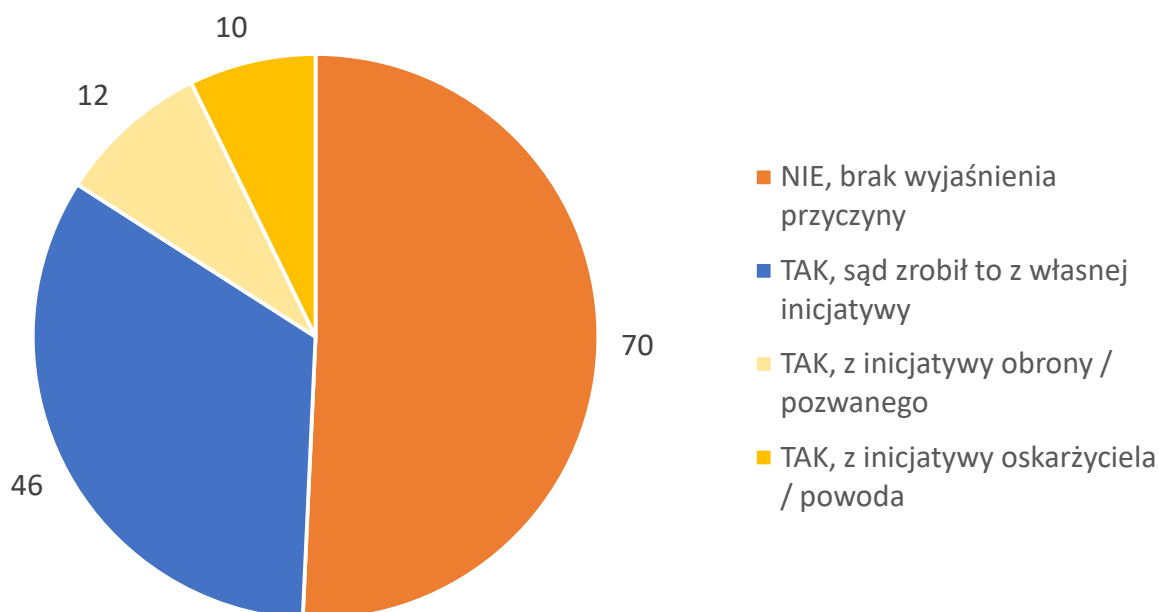
W przypadku 25 obserwacji więcej niż jeden biegły uczestniczył w tym samym posiedzeniu. Najczęściej biegli przesłuchiwanym byli niezależnie. Tylko w 6 przypadkach obserwatorzy spotkali się z jednoczesnym przesłuchiowaniem kilku osób. Nie zawsze oznaczało to jednak konfrontację dwóch różnych opinii. W ten sposób przesłuchiwane były także zespoły biegłych pracujących nad jedną opinią.

Wykres 7: Czy biegły przebywał na sali rozpraw w trakcie przesłuchań innych uczestników procesu?

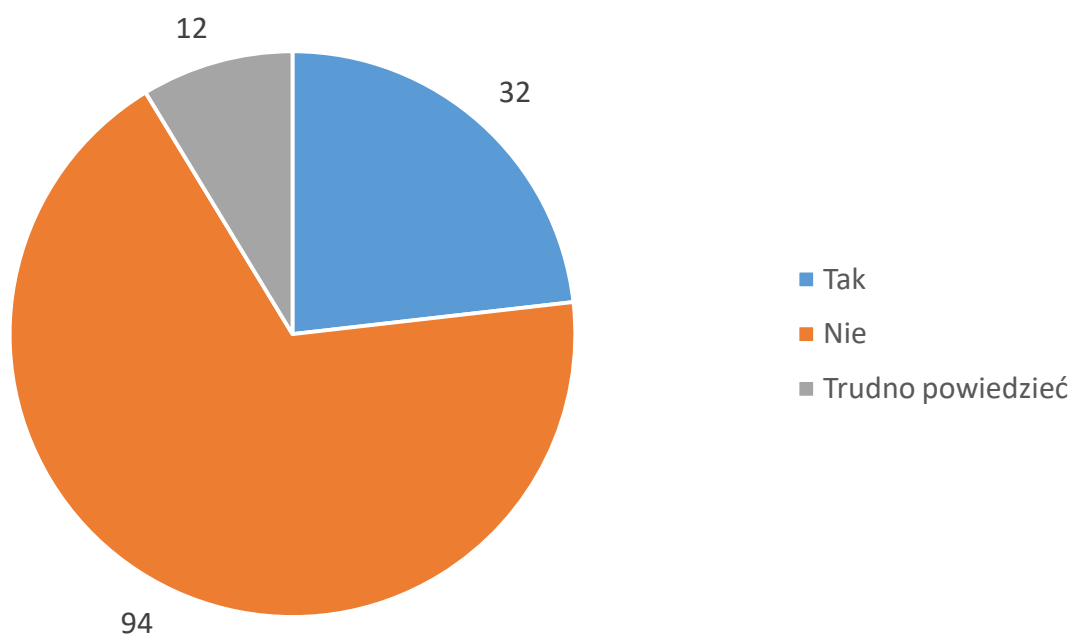
Regułą jest, że sąd prosi osoby, które dopiero mają zeznawać o opuszczenie sali rozpraw na czas przesłuchania innych osób. W przypadku biegłych sędziowie robią jednak wyjątki. Na 138 obserwacji aż w 32 przypadkach biegli przebywali na sali w trakcie przesłuchiwanie innych osób.

Wykres 8: Czy wyjaśniono powód wezwania biegłego?

Niestety, tylko w przypadku 1/3 obserwacji sąd wyjaśnił uczestnikom posiedzenia powód wezwania biegłego. W połowie przypadków nie zrobił tego wcale. W pozostałych przypadkach powód wezwania został przedstawiony z inicjatywy którejś ze stron.

Wykres 9: Czy sąd spytał strony czy chcą, aby biegły złożył przyrzeczenie?

W przypadku co czwartej obserwacji odnotowano pytanie sędziego do stron, czy życzą sobie, aby odebrać od biegłego przyrzeczenie. Nie byłoby w tym nic dziwnego, gdyby nie fakt, że liczba ta oznacza, że pytanie

padało też w stosunku do biegłych z listy, od których teoretycznie nie ma potrzeby przyjmować dodatkowego przyrzeczenia na rozprawie. Po przeanalizowaniu, w stosunku do których osób sędzia proponował odebranie przyrzeczenia, okazało się, że nie ma to żadnego związku z tym, czy dana osoba jest na liście biegłych. Równie często pytanie takie padało też w stosunku do ekspertów spoza listy. Jedynie w przypadku osób reprezentujących instytucję badawczą, sędziowie kierowali pytanie o zdanie stron (16 na 22 przypadki). Zarówno w odniesieniu do specjalistów spoza listy, jak i przedstawicieli instytucji zdarzały się przypadki, że sąd nie pytał stron, czy życzą sobie, aby odebrać przyrzeczenie. Rozkład częstości pokazany jest w krzyżowej Tabeli nr 2.

Tabela 2: Czy sąd spytał strony czy chcą, aby biegły złożył przyrzeczenie?

	Biegły z listy prezesa SO	Ekspert reprezentujący instytucję	Biegły ad hoc (spoza listy)
TAK	23	6	3
NIE	69	16	9
Trudno powiedzieć	10	0	2

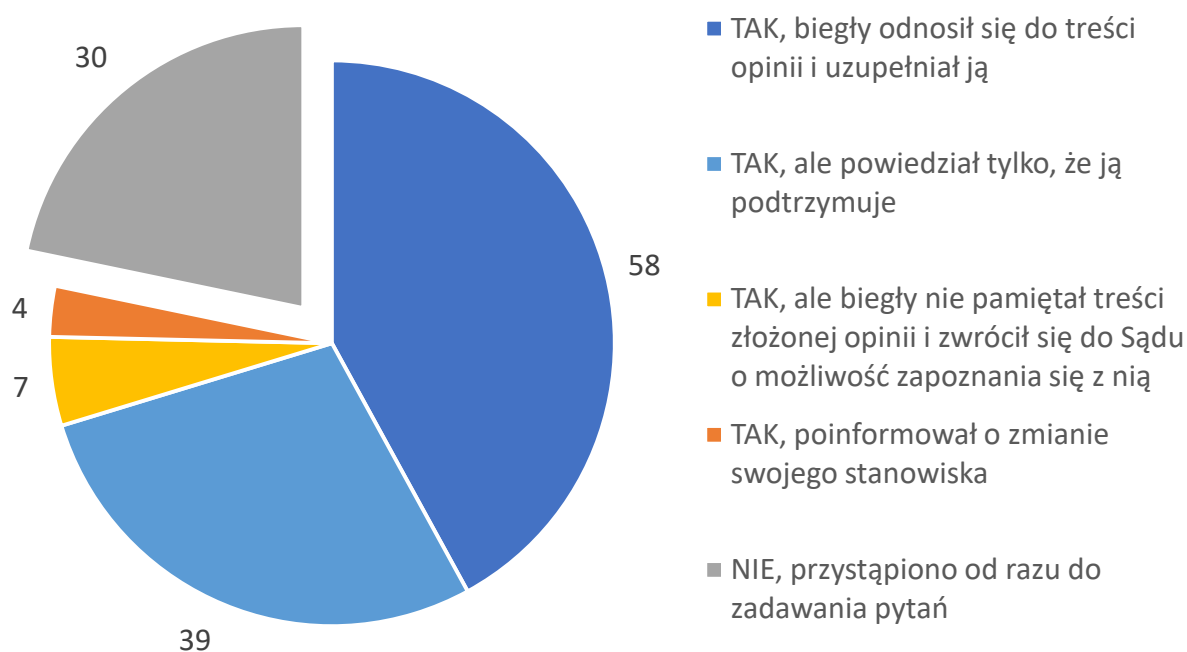
Ostatecznie przyrzeczenie odbierano sporadycznie, co pokazuje Tabela nr 3.

Tabela 3: Czy przyrzeczenie zostało odebrane od biegłego?

	Biegły z listy prezesa SO	Ekspert reprezentujący instytucję	Biegły ad hoc (z poza listy)
TAK	6	4	2
NIE	79	16	11
Trudno powiedzieć	17	2	1

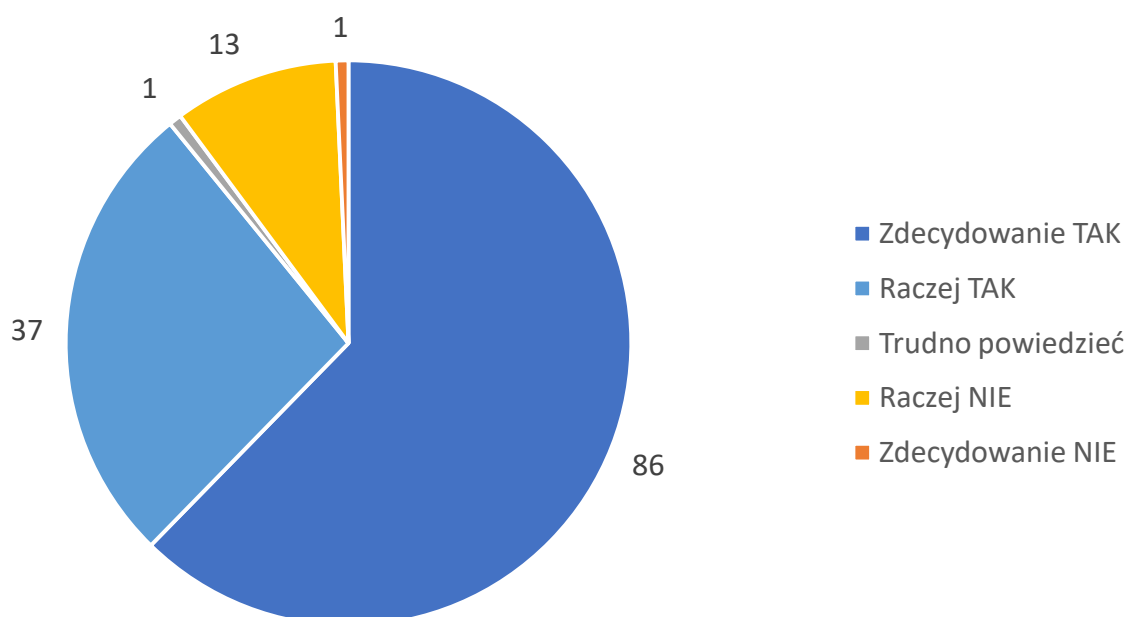
Większość przypadków, w których obserwatorzy mieli wątpliwości, czy przyrzeczenie zostało odebrane dotyczyła posiedzeń, na których kontynuowano rozpoczęte wcześniej przesłuchanie lub z przebiegu przesłuchania wynikało, że biegły nie zeznaje w sprawie po raz pierwszy i przyrzeczenie mogło zostać od niego odebrane już wcześniej.

Wykres 10: Czy sędzia spytał, czy biegły ma coś do powiedzenia na temat treści opinii złożonej do akt?

Nie zawsze sąd pytał biegłego przed rozpoczęciem zadawania pytań, czy ten chciałby odnieść się do treści złożonej przez siebie opinii. Pytanie nie padło w przypadku 22% obserwacji. Natomiast jeśli zapytano o to, biegli wykorzystywali tę okazję do zaprezentowania opinii lub jej uzupełnienia (42% obserwacji). Nieco rzadziej biegli stwierdzali tylko, że ją podtrzymują (28% obserwacji). W 7 przypadkach biegły przyznał, że nie pamięta już treści złożonej w sprawie opinii, a w 4 biegły poinformował o zmianie swojego stanowiska.

Wykres 11: Czy biegły mógł odpowiadać na pytania swobodnie, bez przerywania?

Z obserwacji wynika, że nie zawsze biegły miał zapewnione warunki do swobodnej wypowiedzi. Na pytanie, czy biegły mógł odpowiadać na pytania bez przerywania 13 razy udzielono odpowiedzi „Raczej NIE” i 1 raz odpowiedzi „Zdecydowanie NIE”.

Zdarza się, że powodem przerywania jest po prostu niejasność odpowiedzi udzielanych przez biegłego:

Wypowiedzi biegłego były przerywane przez mecenas z powodu wątpliwości. Niektóre odpowiedzi były niejasne.

2016-01-13, Rejonowy Kraków-Nowa Huta

Najczęściej biegłym przerywali przewodniczący składów, dyktując fragmenty wypowiedzi do protokołu. Niekiedy robili to w sposób utrudniający udzielenie przez biegłego wyjaśnień:

Zdarzało się, że biegły gdy odpowiadał na pytanie, sędzina gwałtownie przerwała mu dyktując do protokołu (bez komentarza np. "proszę poczekać") lub gdy biegły odpowiadał powoli (jednocześnie zastanawiając się nad odpowiedzią). Biegły dwukrotnie sam przypominał, że chce coś jeszcze dopowiedzieć (po uprzednim przerwaniu mu) i dokończyć odpowiedź na zadane pytanie przez sąd. Biegły w tej sytuacji (nagłe przerywanie i niemożność dokończenia wypowiedzi) zirytował się i lekko podniósł ton głosu.

2015-10-29, Rejonowy Kraków-Śródmieście

Sędzia często gwałtownie przerywał dyktując do protokołu, biegły mimo to kończył swoją wypowiedź.

2015-12-02, Rejonowy Kraków-Krowodrza

Niestety zdarzały się też sytuacje, że biegłym przerywały strony. Oto przykłady:

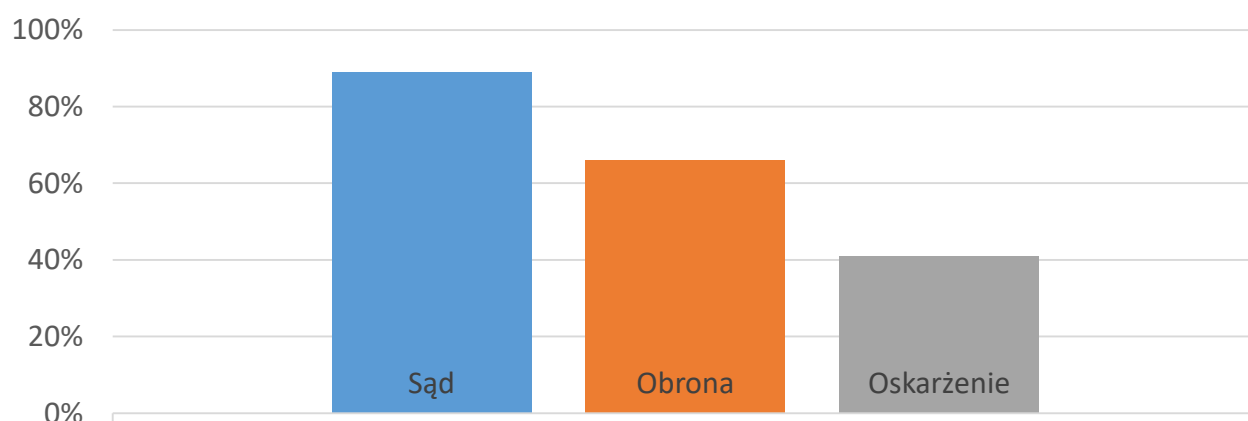
Obrońca pozwanego „wcinął się” w jego wypowiedzi. Często nie dawał mu szansy dokończyć wypowiedzi.

2015-12-16, Rejonowy Kraków-Krowodrza

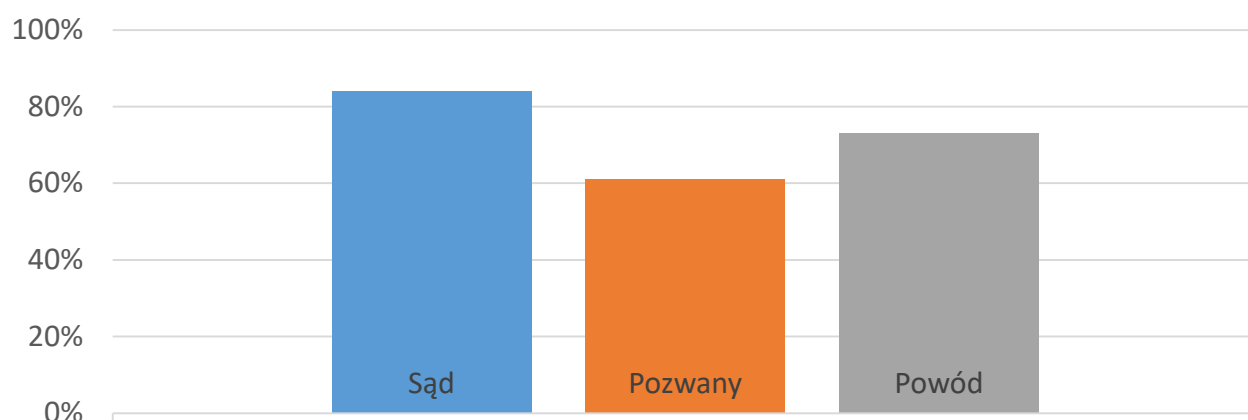
Oskarżony w sposób nachalny i niegrzeczny przerywał wypowiedzi biegłego, podważając jego opinie.

2015-12-29, Rejonowy Kraków-Krowodrza

Aktywność stron nie ograniczała się oczywiście do przerywania biegłym. Często uczestniczyły one w przesłuchaniu zadając pytania. O ile w przypadku wykorzystania obecności biegłego do rozwiania wątpliwości były wykorzystywane przez sąd w zdecydowanej większości posiedzeń niezależnie od ich rodzaju, to strony postępowań nie w każdym rodzaju sprawy były tak samo aktywne.

Wykres 12: Kto zadawał pytania biegłemu? (Sprawy karne i dot. wykroczeń)

Sąd zadawał pytania w przypadku ok. 90% obserwacji przeprowadzonych na posiedzeniach w wydziałach karnych. Obrona korzystała z tej możliwości już tylko w przypadku 2/3 obserwacji. Natomiast oskarżenie w mniej niż połowie przypadków.

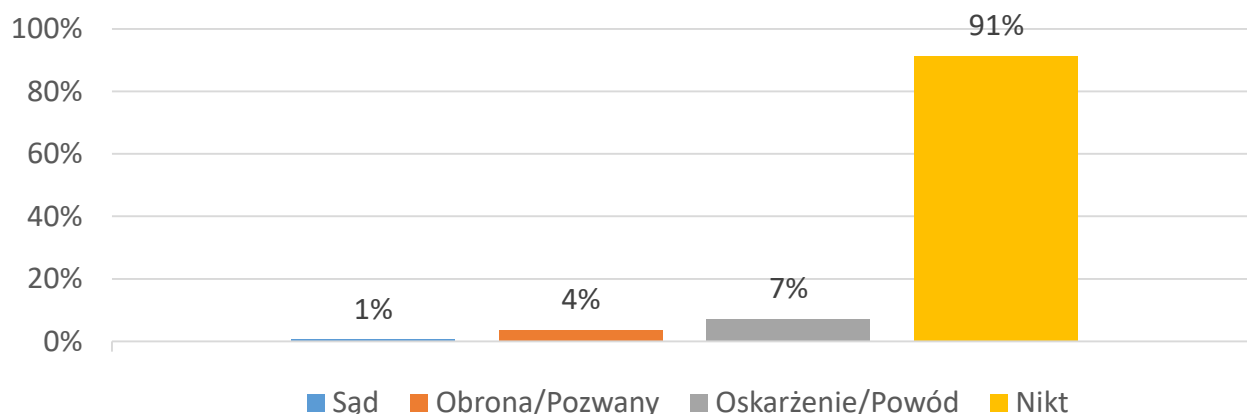
Wykres 13: Kto zadawał pytania biegłemu? (Sprawy cywilne i gospodarcze)

W przypadku posiedzeń w wydziałach cywilnych sędziowie i strony, przeciwko którym wniesiono sprawę, były tylko nieznacznie mniej aktywne. Natomiast strona, która wniosła sprawę do sądu, zadawała pytania znacznie częściej niż miało to miejsce w wydziałach karnych, bo w przypadku 7 obserwacji na 10.

Ocena biegłego przez sąd i strony procesu

Do pomiaru oceny pracy biegłych przez sąd i strony procesu wykorzystaliśmy zbiór przesłanek, z których podstawową jest werbalna krytyka biegłego na sali sądowej.

Wykres 14: Kto kwestionował kompetencje biegłego?

Sporadycznie zdarzało się, że kompetencje biegłego były kwestionowane przez uczestników. Co ciekawe, częściej robiły to strony, które wniosły sprawę do sądu niż te, które się niejako broniły.

Prokurator twierdził, że biegły pochodzi z Krakowa i solidaryzuje się z pozwanym lekarzem.

2015-12-16, Sąd Rejonowy Kraków-Krowodrza

Pozwany kwestionował kompetencje biegłego, ponieważ uważał że specjalność biegłego nie obejmuje sprawy którą się zajmował.

2015-12-29, Sąd Rejonowy Kraków-Krowodrza

Niekiedy krytyka nie miała podstaw, a obserwatorzy z uznaniem wyrażali się na temat sposobu radzenia sobie z nią przez biegłych:

Biegły był bardzo dobrze przygotowany do rozprawy. Jego wypowiedzi świadczyły o dużej wiedzy z zakresu własnej specjalności. Używał fachowego nazewnictwa, a na zaczepki ze strony pozwanego odpowiadał spokojnie, nie dając się sprowokować.

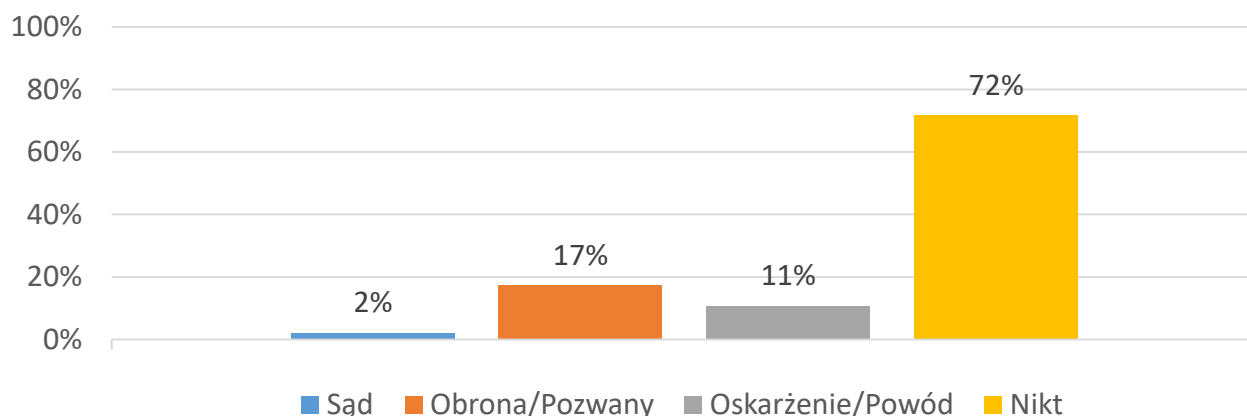
2015-12-29, Sąd Rejonowy Kraków-Krowodrza

Zdarzyło się także, że wątpliwości dotyczące kompetencji biegłego wyrażali solidarnie wszyscy uczestnicy posiedzenia, włącznie z sądem:

Wszyscy zarzucili brak kompetencji osoby biegłego. Nawet ja zauważyłem, iż ta osoba zupełnie nie wykonała swojej pracy w należyty sposób. Biegły nie zbadał dokładnie stanu firmy/spółki, czy stanu zobowiązań dotyczących spółki.

2015-08-27, Sąd Okręgowy Łódź

Jednak opisywane powyżej przypadki zwerbalizowanego kwestionowania kompetencji lub bezstronności biegłych były odnotowywane w zaledwie co dziesiątej obserwacji.

Wykres 15: Kto kwestionował zeznania biegłego?

Nieco częściej miała miejsce krytyka samych zeznań biegłego. W tym przypadku większą aktywnością wykazywały się strony, przeciwko którym wniesiono sprawę. Oto przykłady:

Obrona twierdziła, że niektóre sformułowania użyte przez biegłego są niezrozumiałe lub zbyt ogólne, umożliwiające różne interpretacje.

2015-12-22, Sąd Okręgowy Kraków

Strona pozwana wskazywała, że wątpliwości budzi tak rozbieżna ocena tego samego stanu faktycznego. W opiniach wcześniejszych biegły miał stanowisko znacznie bliższe stronie pozwanej, natomiast w tej dzisiejszej, która z założenia miała uzupełniać poprzednie, praktycznie te wcześniejsze ustalenia zanegował.

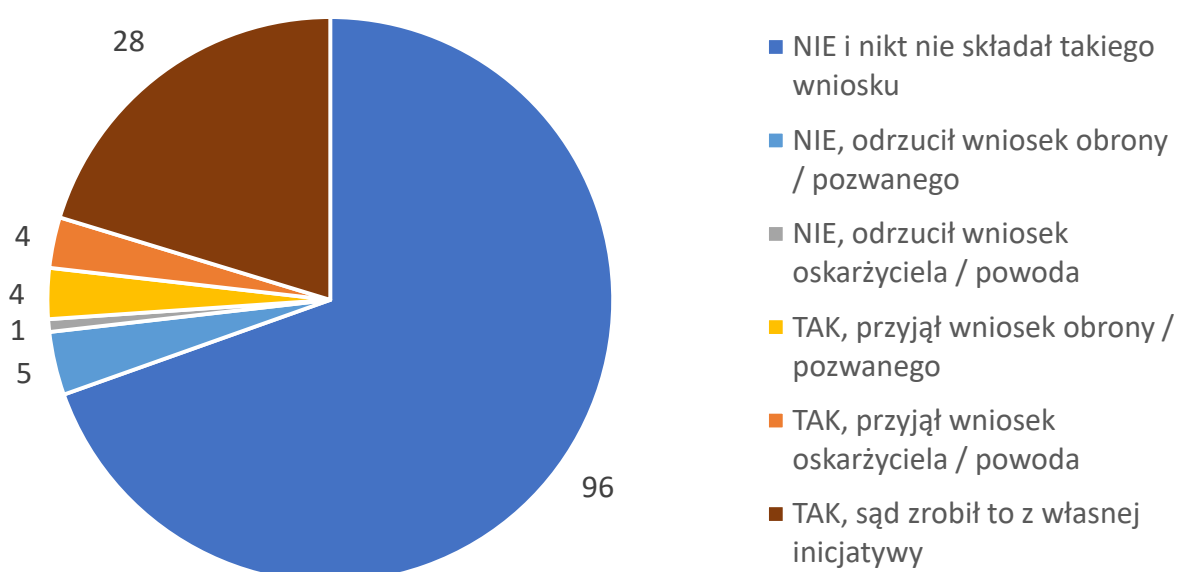
2016-02-03, Sąd Okręgowy Kraków

Obrońcy zauważyli nieścisłość w kalkulacjach w pisemnej opinii biegłego i poprosili go o wyjaśnienie. Biegły przyznał, że obrońcy mieli rację, poprawiając go.

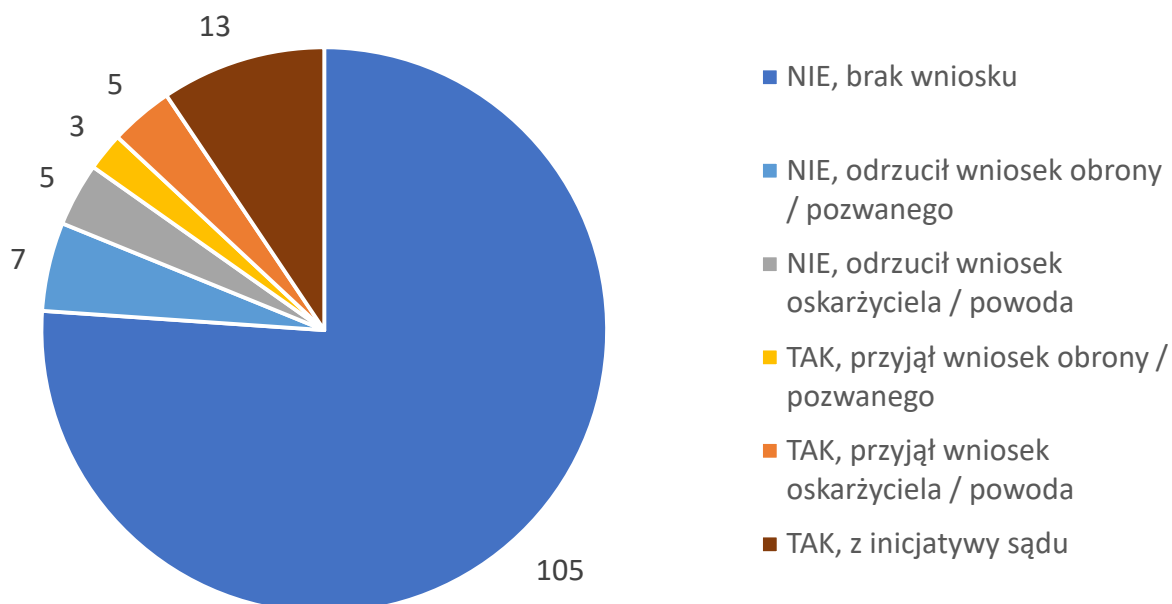
2016-03-24, Sąd Rejonowy Warszawa-Śródmieście

[Oskarżony] kwestionował [zeznania biegłego twierdząc], że psychiatra widział go tylko 5 minut. Psychiatra twierdził, że badanie na pewno trwało dłużej.

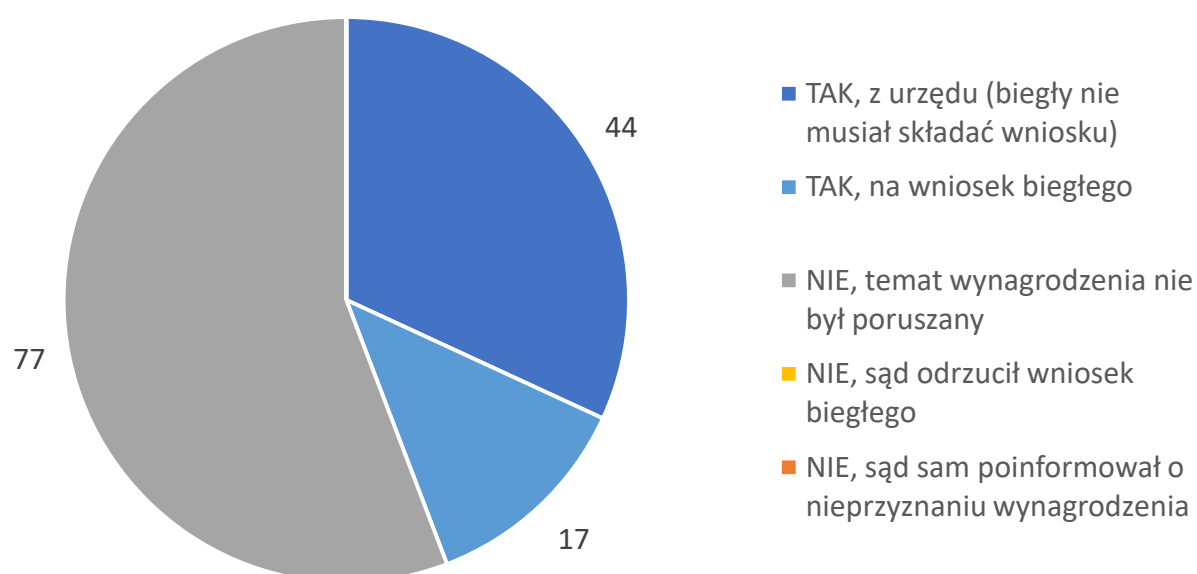
2015-12-29, Sąd Okręgowy Kraków

Wykres 16: Czy sąd postanowił o uzupełnieniu opinii przez biegłego?

Z co czwartej obserwacji wynikało, iż sąd zdecydował o konieczności uzupełnienia opinii przez biegłego. W 8 przypadkach zrobił to na wniosek którejś ze stron, a w 28 - z własnej inicjatywy. Nie wszystkie decyzje wiązały się z krytyką kompetencji lub opinii biegłego na posiedzeniu. Jednak w przypadku obserwacji, gdzie miała ona miejsce, decyzja o uzupełnieniu opinii zapadała dwukrotnie częściej. Sądy rozpatrzyły pozytywnie nieznaczną większość (57%) wniosków o uzupełnienie złożonych przez strony.

Wykres 17: Czy sąd powołał innego biegłego tej samej specjalności?

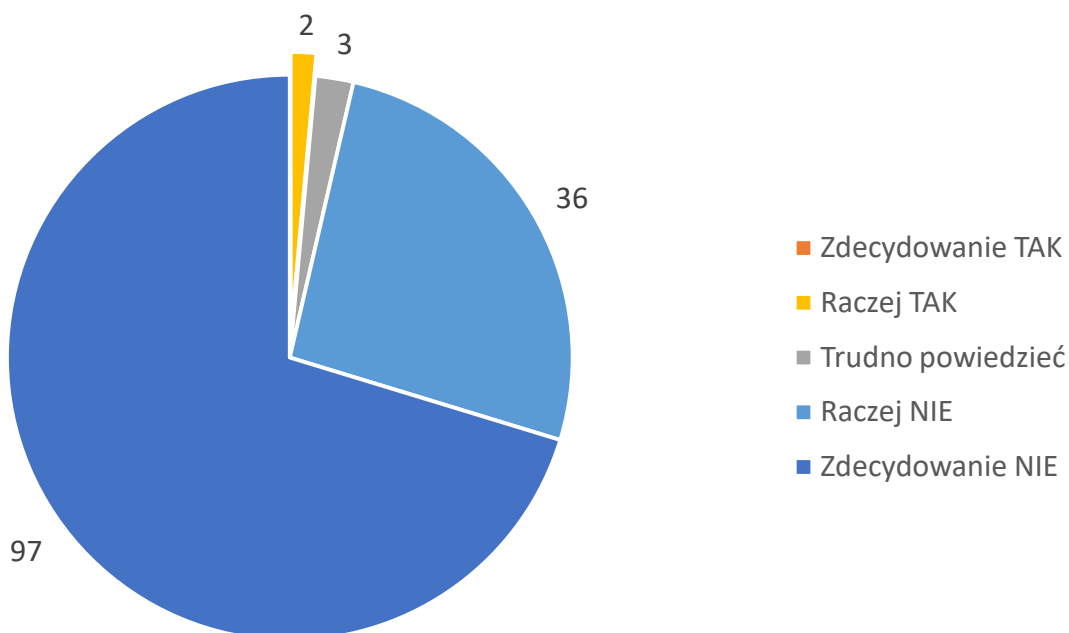
Dużo częściej sądy odmawiały stronom powołania nowego biegłego tej samej specjalności. Na 20 wniosków, których świadkami byli obserwatorzy tylko 8 zostało rozpatrzonych pozytywnie. Poza tym, 13 razy sąd zdecydował o powołaniu nowego biegłego z własnej inicjatywy.

Wykres 18: Czy biegłemu przyznano wynagrodzenie?

Mimo tego, że wielokrotnie opinia biegłego okazywała się niewystarczająca, a w jednym przypadku sąd sam przyznał, że nie została ona właściwie sporządzona, to obserwatorzy ani razu nie byli świadkami, aby sąd odmówił przyznania biegłemu wynagrodzenia. Informacja o przyznaniu wynagrodzeniu pojawiała się na rozprawie prawie równie często, jak była przemilczana.

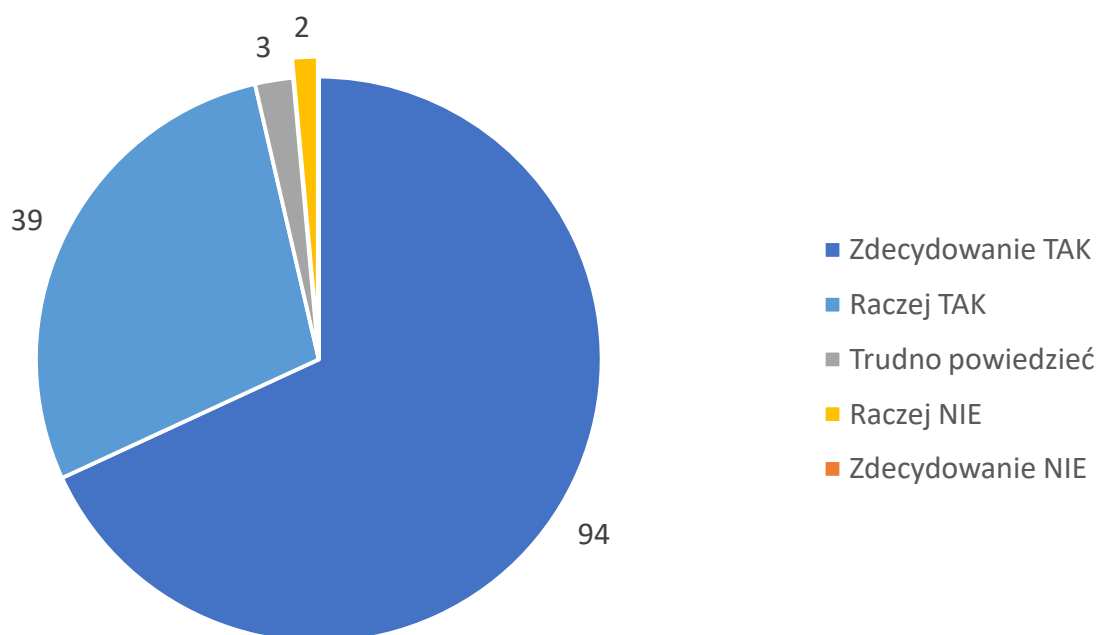
Ocena zachowania biegłego przez obserwatora

Wykres 19: Czy zachowanie biegłego mogło wzbudzić wątpliwości co do jego niezależności od stron procesu?

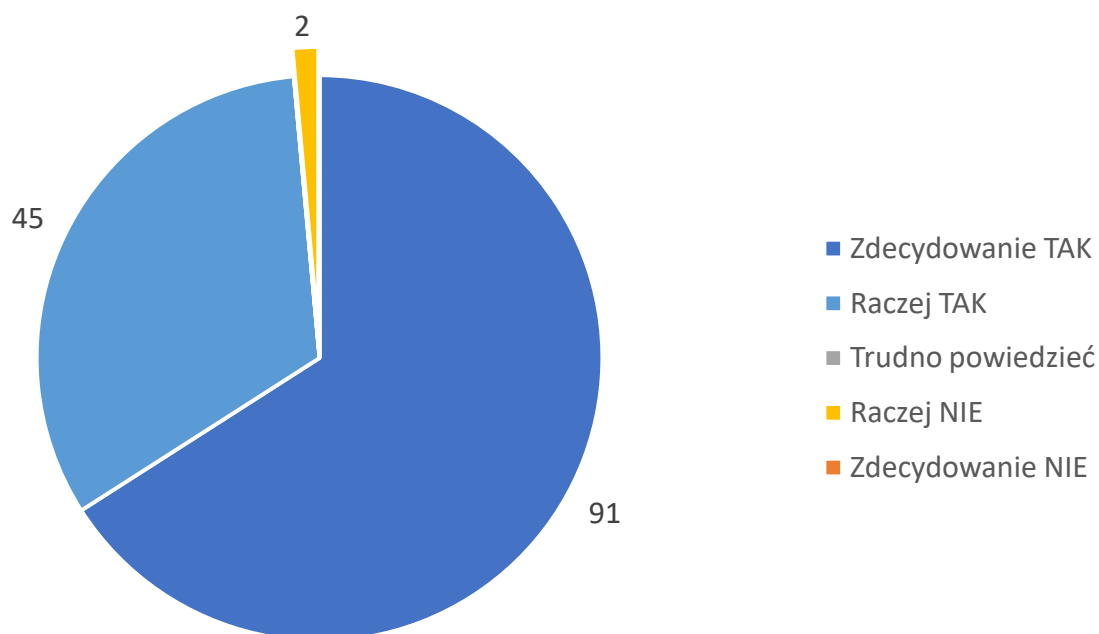
W przypadku zaledwie 2 obserwacji zachowanie biegłego mogło budzić wątpliwości odnośnie jego bezstronności. Jedyne poważne zarzuty jakie pojawiły się do biegłych ze strony obserwatorów to: (1) radykalna zmiana oceny sytuacji przez biegłego w stosunku do pierwotnie wydanej opinii, (2) używanie przez biegłego określeń wartościujących oskarżyciela posiłkowego. Obserwatorzy zwrócili uwagę także na fakt, iż przed jedną z obserwowanych rozpraw biegły rozmawiał z pełnomocnikiem jednej ze stron. Nie byli pewni, czy takie zachowanie jest właściwe.

Wykres 20: Czy biegły prezentował się stosownie do powagi sądu?

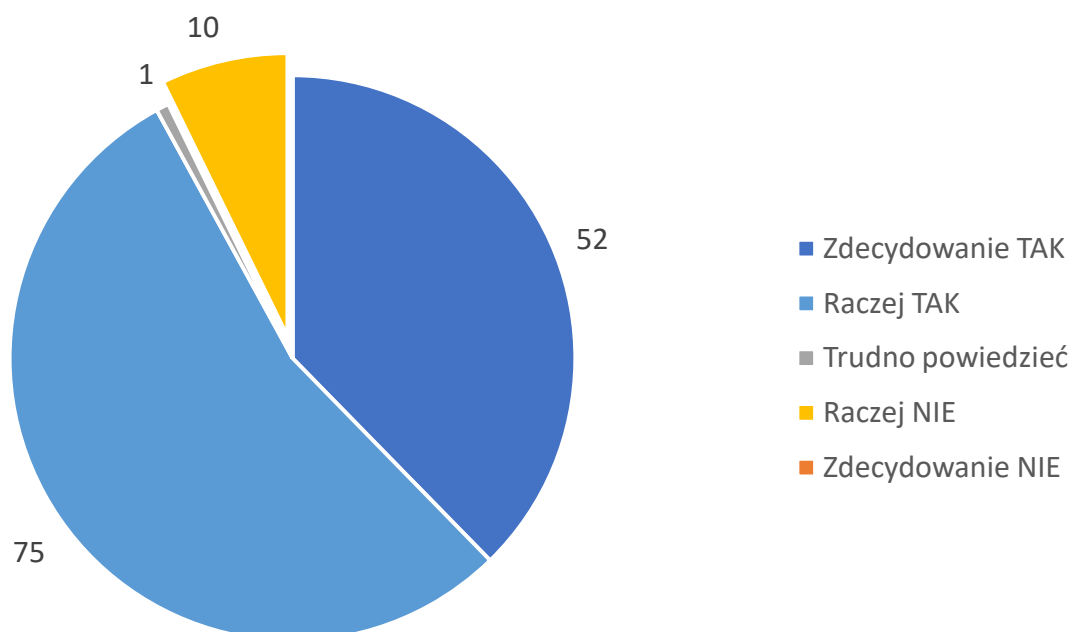
Równie rzadko obserwatorzy mieli zastrzeżenia do wyglądu i zachowania biegłych względem sądu. Tylko raz ubiór biegłego (ocenionego jednocześnie przez 2 obserwatorów) spotkał się z umiarkowanie negatywną oceną. W trzech przypadkach obserwatorzy mieli wątpliwości jak ocenić biegłego, który zachowywał się w sposób ich zdaniem nieliczący z powagą sali sądowej, np. ironizował w odpowiedziach lub przerywał wypowiedzi innych osób.

Wykres 21: Czy odpowiedzi biegłego były wyraźne i dobrze słyszalne?

Dwukrotnie zdarzyło się, że obserwator miał kłopoty ze słyszalnością słów biegłego.

Wykres 22: Czy odpowiedzi biegłego były zrozumiałe dla przeciętnego słuchacza?

Dużo częściej zdarzało się, że wypowiedzi biegłego mogły być zdaniem obserwatorów niezrozumiałe. Takie zastrzeżenie znalazło odzwierciedlenie w 10 obserwacjach. Oto przykłady:

Biegły posługiwał się językiem typowym dla swojej profesji, dlatego też przeciętny słuchacz nie znający słownictwa dotyczącego np. budowy pojazdów nie był w stanie zrozumieć dokładnie jego wypowiedzi.

2015-12-09, Sąd Rejonowy Kraków-Krowodrza

Biegła korzystała często z leksyki psychologiczno-psychiatrycznej, która dla przeciętnego słuchacza, jest w ogóle niezrozumiała. Próbowала oczywiście tłumaczyć to na kolokwialnie mówiąc "nasz język", ale bezskutecznie.

2015-08-20, Sąd Okręgowy Łódź

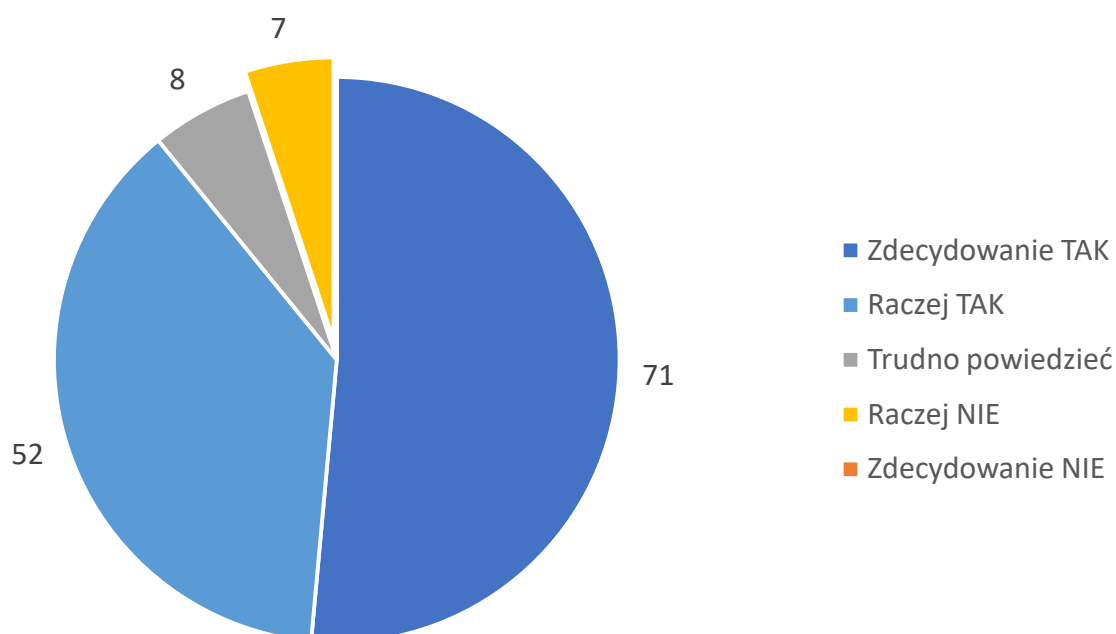
Biegły używał dużo terminologii medycznej, która dla osoby niezwiązanej z danym przedmiotem była niezrozumiała.

2016-01-22, Sąd Okręgowy Toruń

Biegły formułował wypowiedzi w zrozumiałym sposób, jednak zdarzało się, że niektóre kwestie tłumaczył w sposób zawiły, językiem typowym dla swojej specjalności zawodowej.

2015-12-02, Sąd Rejonowy Kraków-Podgórze

Wykres 23: Czy biegły sprawiał wrażenie dobrze przygotowanego do rozprawy?

Zdarzały się także przypadki, w których zdaniem obserwatora biegły nie robił wrażenia dobrze przygotowanego do posiedzenia. Jeszcze częściej wolontariusze mieli wątpliwości, jak ocenić wrażenie, jakie mógł robić biegły. Oto przykłady:

Biegły często udzielając odpowiedzi na pytania używał słów: "chyba", "wydaje mi się", "nie jestem pewna". Poza tym biegły twierdził, że nie dostarczono mu wszystkich dokumentów niezbędnych do wydania opinii, co spotkało się ze sprzeciwem sądu i prokuratora. Sąd uznał, że jego opinia jest nierzetelna i postanowił powołać nowego biegłego.

2016-03-22, Sąd Okręgowy Białystok

[B]iegły już na samym początku rozprawy przyznał się, że jest tylko pobieżnie przygotowany do rozprawy.

2015-12-02, Sąd Rejonowy Kraków-Podgórze

Biegły gubił się w swoich zeznaniach, sprawiał wrażenie, jakby nie uporządkował sobie wszystkich dokumentów potrzebnych do przedstawienia przed sądem. W pewnym momencie zaczął wątpić w słuszność swojej opinii.

2015-12-02, Sąd Rejonowy Kraków-Podgórze

Nie pamiętał o jaką sprawę chodzi. Przypomniat sobie dopiero po odczytaniu wydanej przez siebie opinii. Nie był w stanie wiele dodać na ten temat.

2015-09-30, Sąd Rejonowy Rzeszów

Obserwatorzy przekazywali nam także wyrazy uznania dla niektórych biegłych:

Biegły był dobrze przygotowany do rozprawy, miał wiele notatek ze sobą, wypowiadał się swobodnie. Kilka faktów nie do końca pamiętał, dlatego też sąd pokazał mu jego poprzednią opinię i biegły wszystko sobie przypomniał.

2015-10-07, Sąd Rejonowy Rzeszów

Biegły był bardzo przygotowany do rozprawy, miał walizkę pełną materiałów w razie udowodnienia swoich opinii, pomimo podeszłego wieku (78 lat) bardzo dokładnie i precyzyjnie odpowiadał na pytania zadawane przez strony i sąd, ponadto mimo trudności dyscypliny, jaką reprezentował (leśnictwo), potrafił wszystko wyjaśnić tak, że przeciętny człowiek bez trudności wszystko zrozumiał.

2015-07-02, Sąd Okręgowy Białystok

[O]gólny koncept, by zlecać komukolwiek w 2015 roku ekspertyzę katastrofy w ruchu drogowym, która miała miejsce w roku 2012, jak nietrudno się domyślić, może prowadzić do wypaczeń względem prawdy materialnej. Subtelnie zwrócił już na to uwagę sam biegły, odpowiadając na pytanie pełnomocnika, który spytał czy biegły był na miejscu zdarzenia (które to miejsce teraz różni się dość znacznie od tego samego miejsca sprzed trzech lat).

2015-04-20, Sąd Okręgowy Warszawa

Biegli byli zdecydowanie przygotowani do rozprawy. Mówili wyraźnie, a gdy pojawiły się sformułowania z dziedziny medycyny, chętnie je rozwijali. Również chętnie odpowiadali na pytania sędziego, obrońców oraz prokuratora.

2015-12-16, Sąd Rejonowy Kraków-Krowodrza

Niedopuszczalne jest natomiast wymaganie przez sąd lub strony procesu, aby biegły wypowiadał się w kwestiach nieleżących w zakresie jego kompetencji:

Biegły przedstawił się jako specjalista z dziedziny chemii (badał substancję znaną w miejscu przestępstwa), a dostawał dużo pytań z zakresu balistyki i amunicji zarówno ze strony sądu, prokuratora oraz obrońcy. Biegły zastrzegł, że są to pytania, które są skierowane właśnie do specjalisty ds. balistyki. Powtarzało się to wielokrotnie - stwierdzał, że nie może odpowiedzieć na to pytanie, bo to nie leży w jego kompetencjach. [...]

2015-10-29, Sąd Rejonowy Kraków-Śródmieście

10. Posumowanie wyników

Zachowanie biegłego przed sądem

1. Na 145 podjętych obserwacji w 138 przypadkach (95,2 %) biegły stawiał się na rozprawę, z czego w 95,65 % przypadków był na czas (132 obserwacje) a jedynie w 6 przypadkach spóźnił się na rozpoczęcie posiedzenia, z czego w 4 przypadkach wyjaśnił przyczynę spóźnienia w sposób satysfakcjonujący (obserwator uznał, że przyczyna spóźnienia była obiektywna, niezależna od biegłego).
2. W przypadku 96,4 % obserwacji (133 na 138 przypadków) – biegły prezentował się stosownie do powagi sądu.
3. Podobnie – w przypadku 96,4 % obserwacji (133 na 138 przypadków) – zachowanie biegłego nie wzbudzało wątpliwości co do jego niezależności od stron procesu.
4. W ogólnej ocenie przebiegu przesłuchania obserwator uznał, że w 89,1 % przypadków (123 obserwacje) biegły sprawiał wrażenie przygotowanego do udziału w rozprawie.
5. W zdecydowanej większości przypadków (136 na 138 przypadków) obserwator stwierdził że wypowiedzi biegłego były wyraźne i dobrze słyszalne na sali rozpraw.
6. Zrozumiałość wypowiedzi biegłego wzbudziła zastrzeżenia ze strony obserwatorów w 10 przypadkach (tj. 7 % próby).

Strona formalna udziału biegłego w rozprawie

1. Struktura próby była następująca: 73,9 % - biegli z listy sądu okręgowego, prawie 16 % eksperci reprezentujący biegłych instytucjonalnych i 10,1 % - biegli ad hoc.
2. W 113 przypadkach w posiedzeniu sądu uczestniczył jeden biegły (81,9 %), w pozostałych 25 przypadkach w posiedzeniu uczestniczyło dwóch lub więcej biegłych. W 19 przypadkach byli oni przesłuchiwanymi niezależnie, a jedynie w 6 przypadkach obserwatorzy odnotowali przesłuchania wspólne kilku biegłych (konfrontacje lub zeznania zespołu biegłych).
3. W połowie przypadków sąd na sali rozpraw nie wyjaśnił przyczyn wezwania biegłego na rozprawę (70 obserwacji – 50,1 %). Z własnej inicjatywy sąd uczynił to natomiast w 1/3 rozpraw. W pozostałych przypadkach inicjatorami wyjaśnienia obecności biegłego na sali sądowej byli przedstawiciele stron (oskarżyciel w 10 przypadkach i obrona w 12 przypadkach).
4. W większości rozpraw (103 przypadki) biegły nie uczestniczył w przesłuchaniach innych uczestników procesu. W 32 przypadkach (23,2 % obserwacji) sąd zezwolił biegłemu na przysłuchiwanie się zeznaniom innych uczestników procesu.
5. Po stawieniu się biegłego na przesłuchanie, jedynie w 23% obserwacji Sąd zadał wyraźne pytanie czy strony życzą sobie odebrania przyrzeczenia od biegłego (32 przypadki, z czego 23 dotyczyło biegłych z listy biegłych sądowych, 6 ekspertów reprezentujących biegłych instytucjonalnych oraz 3 biegłych ad hoc. W 9 przypadkach występowania przed sądem biegłych ad hoc oraz 16 przypadkach ekspertów reprezentujących biegłych instytucjonalnych obserwatorzy nie odnotowali pytania sądu czy strony życzą sobie odebrania przyrzeczenia od biegłego).
6. W konsekwencji obserwatorzy odnotowali jedynie 12 przypadków odebrania przez sąd przyrzeczenia od biegłych, z czego 6 dotyczyło biegłych z listy sądowej, 4 ekspertów reprezentujących biegłych instytucjonalnych i 2 biegłych ad hoc. W 11 przypadkach obserwatorzy nie odnotowali odebrania przyrzeczenia od biegłych ad hoc. W przypadku jednego z nich wiadomo było, że złożył przyrzeczenie na poprzednim posiedzeniu.
7. W żadnym przypadku sąd nie kwestionował prawa do wynagrodzenia biegłego.

Współpraca na linii biegły – sąd i strony procesu

1. W większości przypadków (78,2 %) obserwacji sąd rozpoczął przesłuchanie biegłego od fazy swobodnej wypowiedzi – biegły mógł się swobodnie wypowiedzieć co do treści złożonej opinii. W 7 przypadkach biegły stwierdził, że nie pamięta treści opinii, a w 4 przypadkach poinformował o zmianie stanowiska. W pozostałych 30 przypadkach (21,75 % obserwacji) sąd pominął w przesłuchaniu biegłego fazę swobodnej wypowiedzi i od razu przeszedł do zadawania pytań.
2. W 123 przypadkach (89,1 % obserwacji) w trakcie przesłuchania biegły mógł się swobodnie wypowiadać i zdaniem obserwatora nikt nie przerywał jego wypowiedzi. W pozostałych 15 przypadkach strony lub sąd przerywały wypowiedzi biegłego.
3. W 91 % obserwacji ani sąd ani żadna ze stron nie kwestionowała kompetencji biegłego. Natomiast uwagi odnośnie kompetencji biegłego w 7 % obserwacji zgłaszało oskarżenie, w 4 % obserwacji obrona, a w 1 % sąd.
4. Zeznania biegłego nie były kwestionowane przez żadną ze stron w trakcie 72 % obserwacji. Uwagi do zeznań biegłego w przypadku 17 % obserwacji zgłaszała obrona, 11 % oskarżenie i w 2 % sąd.
5. W 36 przypadkach (w tym w 28 przypadkach z własnej inicjatywy) sąd postanowił o uzupełnieniu złożonej opinii (26,1 % obserwacji).
6. Ponadto w 21 przypadkach (15,2 % obserwacji) sąd postanowił powołać innego biegłego tej samej specjalności, z czego w 7 przypadkach postanowił o tym niezależnie od postanowienia o uzupełnieniu złożonej opinii przez przesłuchiwanego biegłego.
7. W 50 przypadkach na 138 obserwacji (ponad 36% próby) sąd uznał że dostarczona opinia nie rozstrzyga wątpliwości i postanowił rozszerzyć zakres zleconej opinii oraz/lub wystąpić o nową opinię do innego biegłego.
8. Uwzględniając zebrane informacje o przebiegu rozpraw z udziałem biegłych, z których wynika, że jedynie podczas 28 % obserwowanych posiedzeń którakolwiek strona kwestionowała treść złożonej opinii i zeznań biegłego, a jedynie w 9 % przypadkach ktokolwiek kwestionował kompetencje biegłego, niektóre decyzje sądu co do rozszerzenia opinii lub wystąpienia o opinię do innego biegłego nie znajdują racjonalnego wyjaśnienia w przebiegu rozprawy. Może to świadczyć o tym, że nie wszystkie wątpliwości sądu zostały zwerybalizowane.

11. Wnioski i rekomendacje

Przez rok, poczynawszy od kwietnia 2015 r. przeszkoleni w ramach projektu Forensic Watch wolontariusze Fundacji Court Watch Polska monitorowali posiedzenia z udziałem biegłych sądowych i wypełniali przygotowane przez ekspertów EFIC wraz z partnerami formularze obserwacji. Do zakończenia projektu w kwietniu 2016 r. 111 obserwatorów odesłało 145 prawidłowo wypełnionych formularzy badania.

Wnioski

Na podstawie analizy formularzy w zakresie dotyczącym obserwacji rozprawy należy stwierdzić, że:

1. W większości przypadków (91%) nikt z uczestników rozprawy (sąd, strony) nie przedstawiał w jej trakcie zastrzeżeń co do kompetencji biegłych. W dużej mierze nie kwestionowano także ustaleń z ich opinii (72%). Mimo to, aż w co czwartej obserwacji (26%) wskazano iż sąd zadecydował o uzupełnieniu opinii biegłego, a w co szóstej (17%), że powołał nowego biegłego tej samej specjalności. Nie zdarzyło się natomiast, aby sąd odmówił biegłemu wypłaty wynagrodzenia za sporządzoną opinię – nawet w przypadku bardzo surowej oceny jakości jej wykonania.
2. W połowie przypadków sąd nie wyjaśnił z jakiego powodu powołano biegłego. Nie zawsze sąd przyjmował od biegłych przyrzeczenie – nawet od osób powołanych spoza listy biegłych sądowych, nie powoływał się też przy tym na fakt złożenia takiego przyrzeczenia wcześniej. Zdarzało się także, iż sąd nawet nie spytał stron, czy sobie życzą aby biegły przyrzeczenie złożył.
3. W prawie co czwartej obserwacji sąd nie dał biegłym możliwości swobodnego odniesienia się do złożonej opinii i przechodził od razu do fazy zadawania pytań. W przypadku co dziesiątej obserwacji, biegły nie mógł spokojnie odpowiadać na pytania, ponieważ mu przerywano.

Na podstawie analizy formularzy w zakresie dotyczącym obserwacji biegłego należy stwierdzić, że:

4. Stawienictwo, punktualność, prezentowanie się odpowiednio do powagi sądu oraz słyszalność wypowiedzi biegłego budziły zastrzeżenia obserwatorów zupełnie sporadycznie.
5. W prawie 90 % obserwatorzy nie zgłaszali istotnych uwag co do tego jak biegły był przygotowany do udziału w posiedzeniu sądu. W 123 przypadkach na 138 obserwatorów na pytanie „Czy biegły robił wrażenie dobrze przygotowanego do rozprawy?” odpowiadali „Tak” lub „Raczej tak”.
6. W 10 przypadkach (7 %) obserwatorzy uznali, że odpowiedzi biegłego były raczej niezrozumiałe dla przeciętnego słuchacza.

Rekomendacje

1. Zadawanie pytań biegłym sądowym powinno być dokonywane z większą starannością, tak by uwzględniały one wszystkie wątpliwości. Natomiast decyzje o uzupełnieniu opinii lub powołaniu kolejnego biegłego z tej samej dyscypliny powinny być przez sądy uzasadniane z uwagi na to, iż pociągają one za sobą przedłużanie procesu oraz narażają strony lub skarb państwa na dodatkowe koszty.
2. Praktyką absolutnie niewłaściwą, którą sądy powinny wyeliminować jest „wymuszanie” pytaniami kierowanymi do biegłych formułowania przez nich opinii na temat zagadnień wykraczających poza ich profesjonalne kompetencje.
3. Z uwagi na zasady sprawiedliwości proceduralnej rekomendujemy także, aby sądy zawsze informowały lub przypominały w jakim celu powołano bądź wezwano biegłego.
4. Opinie składane przed sądem powinny być wyrażane językiem zrozumiałym dla słuchacza o przeciętnej wiedzy, a biegli sądowi powinni dokładać wszelkich starań w celu jasnego i zrozumiałego ich formułowania, unikania stosowania niezrozumiałych powszechnie zwrotów, skomplikowanego i wysokospecjalistycznego żargonu, a także wyrażen sugerujących emocjonalny stosunek do sprawy lub którejś ze stron.

Aneks – formularz badania

1. Czy biegły stawiał się na rozprawę?	☐ TAK, punktualnie	☐ TAK, ale spóźnił się	☐ NIE
2. Czy zachowanie biegłego mogło wzbudzić wątpliwości co do jego bezstronności?	☐ Zdecydowanie TAK* ☐ Raczej TAK* ☐ Raczej NIE ☐ Zdecydowanie NIE ☐ Trudno powiedzieć*		
3. Czy biegły prezentował się stosownie do powagi sądu? (ubiór, zachowanie itp.)	☐ Zdecydowanie TAK ☐ Raczej TAK ☐ Raczej NIE* ☐ Zdecydowanie NIE* ☐ Trudno powiedzieć*		
4. Czy biegły zanim zeznawał był na sali rozpraw w trakcie przesłuchań innych uczestników procesu?	☐ TAK ☐ NIE ☐ Nie było innych przesłuchań ☐ Trudno powiedzieć*		
5. Rodzaj biegłego:	☐ Biegły z listy prezesa SO ☐ Biegły spoza listy (<i>ad hoc</i>) ☐ Ekspert reprezentujący instytucję ☐ Trudno powiedzieć		
6. Czy sąd spytał strony, czy chcą, aby biegły złożył przyrzeczenie?	☐ TAK	☐ NIE	☐ Trudno powiedzieć*
7. Czy przyrzeczenie zostało odebrane od biegłego?	☐ TAK	☐ NIE	☐ Trudno powiedzieć*
8. Czy wyjaśniono powód wezwania biegłego do udziału w rozprawie?	☐ TAK, z inicjatywy obrony / pozwanego ☐ TAK, sąd zrobił to z własnej inicjatywy ☐ TAK, z inicjatywy oskarżyciela / powoda ☐ NIE, brak wyjaśnienia przyczyny		
9. Czy sędzia spytał, czy biegły ma coś do powiedzenia na temat treści swojej opinii złożonej do akt?	☐ TAK, ale biegły powiedział tylko, że ją podtrzymuje ☐ TAK, ale biegły nie pamiętał treści złożonej opinii i zwrócił się do Sądu o możliwość zapoznania się z nią ☐ TAK, biegły odnosił się do treści opinii i uzupełniał ją ☐ NIE, przystąpiono od razu do zadawania pytań ☐ TAK, poinformował o zmianie swojego stanowiska		
10. Kto zadawał biegłemu pytania?	☐ Sąd*	☐ Obrona/Pozwany*	☐ Oskarżenie/Powód* ☐ Nikt
11. Kto kwestionował kompetencje biegłego?	☐ Sąd*	☐ Obrona/Pozwany*	☐ Oskarżenie/Powód* ☐ Nikt
12. Kto kwestionował opinię biegłego?	☐ Sąd*	☐ Obrona/Pozwany*	☐ Oskarżenie/Powód* ☐ Nikt
13. Czy biegły mógł swobodnie, bez przerywania odpowiadać na pytania?	☐ Zdecydowanie TAK ☐ Raczej TAK ☐ Raczej NIE* ☐ Zdecydowanie NIE* ☐ Trudno powiedzieć*		
14. Czy odpowiedzi biegłego były wyraźne i dobrze słyszalne?	☐ Zdecydowanie TAK ☐ Raczej TAK ☐ Raczej NIE* ☐ Zdecydowanie NIE* ☐ Trudno powiedzieć*		
15. Czy odpowiedzi biegłego były zrozumiałe dla przeciętnego słuchacza?	☐ Zdecydowanie TAK ☐ Raczej TAK ☐ Raczej NIE* ☐ Zdecydowanie NIE* ☐ Trudno powiedzieć*		
16. Czy biegły sprawiał wrażenie dobrze przygotowanego do rozprawy?	☐ Zdecydowanie TAK ☐ Raczej TAK ☐ Raczej NIE* ☐ Zdecydowanie NIE* ☐ Trudno powiedzieć*		
17. Czy sąd przyjął wniosek o uzupełnienie opinii przez tego samego biegłego?	☐ Nikt nie składał takiego wniosku ☐ TAK, sąd zrobił to z własnej inicjatywy ☐ NIE, odrzucił wniosek obrony / pozwanego ☐ TAK, przyjął wniosek obrony / pozwanego ☐ NIE, odrzucił wniosek oskarżyciela / powoda ☐ TAK, przyjął wniosek oskarżyciela / powoda		
18. Czy sąd powołał innego biegłego tej samej specjalności?	☐ NIE, brak wniosku ☐ TAK, z inicjatywy sądu ☐ NIE, odrzucił wniosek obrony / pozwanego ☐ TAK, przyjął wniosek obrony / pozwanego ☐ NIE, odrzucił wniosek oskarżyciela / powoda ☐ TAK, przyjął wniosek oskarżyciela / powoda		
19. Czy biegłemu przyznano wynagrodzenie?	☐ NIE, temat wynagrodzenia nie był poruszany ☐ TAK, na wniosek biegłego ☐ NIE, sąd odrzucił wniosek biegłego o wynagrodzenie ☐ TAK, z urzędu (biegły nie musiał składać wniosku) ☐ NIE, sąd sam poinformował, że nie przyzna wynagrodzenia		
20. Czy biegły pozostał w sali po zakończeniu rozprawy?	☐ TAK	☐ NIE	☐ Trudno powiedzieć
21. Czy wezwano na to samo posiedzenie więcej niż jednego biegłego tej samej specjalności?	☐ TAK*	☐ NIE	
22. Jeśli tak, to czy proszono jednego biegłego o odniesienie się do opinii drugiego biegłego?	☐ TAK*	☐ NIE	

Bibliografia

1. M. Browne, C. Williamson, L. Barkacs, *The perspectival nature of expert testimony in the US, England Korea and France*, Connecticut Journal of International Law, vol. 55/2002-2003, s. 69-70.
2. J. Ferenz, *Biegli do reformy*, Na Wokandzie 21/2014, <http://nawokandzie.ms.gov.pl/numer-21/wokanda-numer-21/biegli-do-reformy.html>, dostęp w dniu 30 sierpnia 2016 r.
3. Kodeks postępowania karnego – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., (Dz. U. 1997 nr 89 poz. 555).
4. Orzeczenie Sądu Rejonowego dla Warszawy Śródmieścia w II Wydziale Karnym z dnia 24 lutego 2015 roku, sygn. akt II K 401/14, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505300001006_II_K_000401_2014_Uz_2015-02-24_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505300001006_II_K_000401_2014_Uz_2015-02-24_002), dostęp w dniu 30 sierpnia 2016 r.
5. B. Pilitowski, S. Burdziej, *Obywatelski Monitoring Sądów. Omówienie Metody i Najnowszych Wyników Badań*, Krajowa Rada Sądownictwa 4(25)/2014, s. 26–30.
6. B. Pilitowski, F. Gołębiowski (red.), *Obywatelski Monitoring Sądów 2014-2015*, Fundacja Court Watch Polska, Toruń 2015.
7. P. Rybicki (red.) *Biegły w Składzie Sądu; Raport z wizyty studyjnej w Islandii*, Wyd. Fundacja EFIC, Warszawa 2016, <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Biegły%20w%20składzie%20sądu.pdf>, dostęp w dniu 30 sierpnia 2016 r.
8. P. Rybicki (red.), *Ocena Kompetencji Biegłych Sądowych*, Wyd. Fundacja EFIC, Warszawa 2015, <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Ocena-Kompetencji-Bieglych-Sadowych.pdf>, dostęp w dniu 30 sierpnia 2016 r. str. 34, 42.
9. T. R. Tyler, *Social Justice: Outcome and Procedure*, International Journal of Psychology 35(2)/2000, ss. 117–25.
10. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 30 stycznia 1992 r., (sygn. akt II AKr 19/92).

Prof. dr hab. Hubert KOŁECKI

Poznań, dn. 5 września 2016 r.

Recenzja

Raportu „Monitoring rozpraw sądowych z udziałem biegłych w ramach Obywatelskiego Monitoringu Sądów”

Przedłożony do niniejszej recenzji Raport to kolejne opracowanie zwarte z cyklu Forensic Watch, przygotowane przez Fundację EFIC. Stanowi ono podsumowanie projektu o tym samym tytule, który Fundacja EFIC realizowała wraz z partnerami, tj. Fundacją Court Watch Polska oraz Centrum Nauk Sądowych Uniwersytetu Warszawskiego w latach 2015 – 2016. Autorzy Raportu, Bartosz Pilitowski, Marek Pękała oraz Paweł Rybicki, to osoby o dużym doświadczeniu praktycznym i wiedzy z zakresu funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości oraz nauk sądowych.

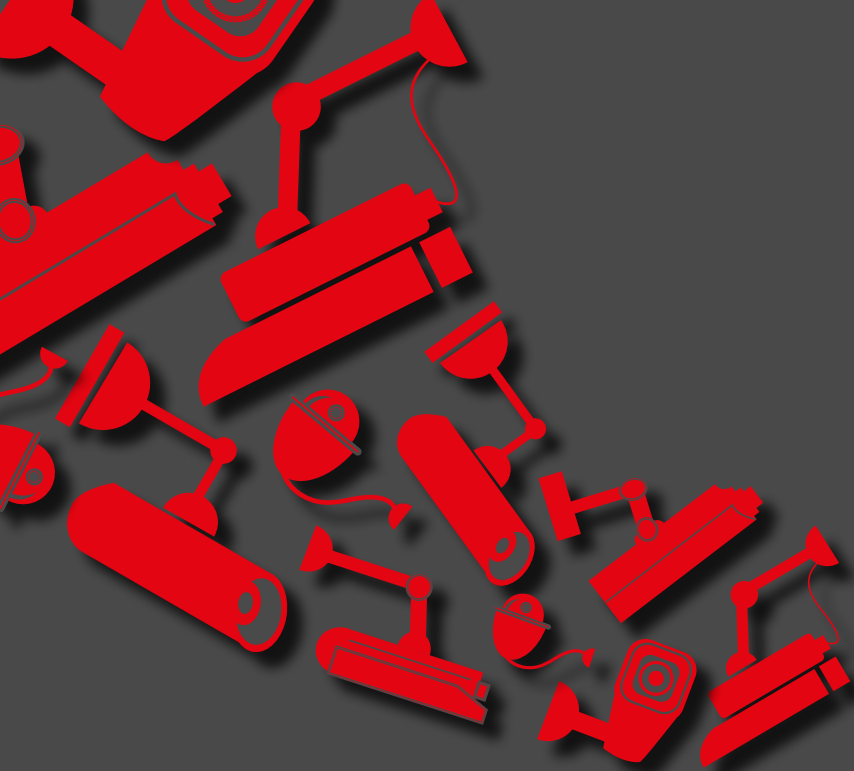
Raport składa się z ośmiu rozdziałów merytorycznych. Pierwsze dwa przybliżają program Forensic Watch Fundacji EFIC oraz program Obywatelski Monitoring Sądów realizowany przez Fundację Court Watch Polska. Rozdziały te stanowią istotne wprowadzenie w problematykę projektu „Monitoring rozpraw sądowych z udziałem biegłych”, któremu poświęcono kolejny rozdział. Autorzy szeroko uzasadniają w nim potrzebę podjęcia tematu, opisują działania podjęte w projekcie oraz osiągnięte rezultaty. Możemy się z niego dowiedzieć także o napotkanych w trakcie realizacji projektu problemach. Kolejny rozdział Raportu to interesujące studium przypadku, które poprzedza cztery kolejne rozdziały poświęcone zasadniczej części badawczej projektu. Została ona usystematyzowana w typowy dla projektów badawczych sposób. Najpierw autorzy opisali metodologię prowadzonych badań, w kolejnym rozdziale scharakteryzowano strukturę próby badawczej, następnie podano wyniki badań, podsumowując je na zakończenie w odrębnym rozdziale. Raport w części merytorycznej kończy rozdział zawierający wnioski i rekomendacje.

Pracę autorów od strony warsztatowej należy ocenić wysoko. Raport jest przystępnie napisany i logicznie ułożony. Autorzy dołożyli należytych starań aby jego potencjalni odbiorcy – przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, biegli sądowi, ale też i ogół społeczeństwa – z łatwością mogli zapoznać się zarówno z ideą projektu jak i jego wynikami. Jasne i czytelne są także wnioski i rekomendacje. Przejrzysta warstwa edycyjna Raportu dodatkowo sprawia, że jest on przyjazny w odbiorze.

Kilka słów należy poświęcić także samemu projektowi. Stanowi on unikalne połączenie kompetencji dwóch organizacji pozarządowych, tj. zajmującej się monitorowaniem biegłych sądowych Fundacji EFIC oraz Fundacji Court Watch Polska znanej z prowadzenia Obywatelskiego Monitoringu Sądów. Intencją autorów projektu było wdrożenie w praktyce obywatelskiej kontroli nad działalnością biegłych sądowych; wspólnie uruchomiono więc program monitoringu rozpraw sądowych z udziałem biegłych. Projekt oparto na odważnym założeniu, zgodnie z którym zachowanie i wypowiedanie się biegłych w trakcie rozpraw przed sądem mieli obserwować i oceniać zwykli obywatele. Jednak, jak uzasadniali to autorzy trafnie przywołując w tym celu cytata A. Einsteina „Jeśli nie potrafisz wytłumaczyć czegoś w prosty sposób, sam nie rozumiesz tego dostatecznie dobrze”, to właśnie zrozumienie opinii biegłych przez osoby o przeciętnej wiedzy miało być w tym projekcie wartością ocenianą. To nowatorskie podejście dostarczyło szerokiej gamy wyników, zarówno ilościowych jak też jakościowych. Wymaga także podkreślenia, że jest to pierwszy tego typu projekt realizowany w Polsce, a także i na świecie. Z pewnością jest on warty kontynuowania.

/-/ Hubert KołECKi

- podpis na oryginale -

www.efic.pl

www.forensicwatch.pl

Projekt jest współfinansowany
z funduszy EOG w ramach programu
Obywatele dla Demokracji www.ngofund.org.pl

ISBN 978-83-943121-5-2

